

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Význam péče o duši v životě současného člověka

Vladislava Tesárková

Katedra občanské výchovy a filosofie

Vedoucí práce: prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy – FILET

2013

Charles University in Prague

Faculty of Education

The importance of caring for the soul in the life of the contemporary man

Vladislava Tesárková

SUPERVISOR: prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

AUTHOR: Vladislava Tesárková

EDUCATIONAL PROGRAMME: Teaching for secondary schools – Philosophy and ethics

2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Význam péče o duši v životě současného člověka* vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Anny Hogenové, CSc. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum: 6. prosince 2013

.....

podpis

Poděkování

Děkuji paní profesorce Anně Hogenové za inspiraci, motivaci, za přínosné vedení práce.

NÁZEV:

Význam péče o duši v životě současného člověka

AUTOR:

Vladislava Tesárková

KATEDRA:

Katedra občanské výchovy a filosofie

VEDOUCÍ PRÁCE:

prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

ABSTRAKT:

Cílem této práce je připomenut si hodnoty duše spolu s možnostmi péče o ni. Diplomová práce se zabývá tématem významu péče o duši v životě současného člověka. V úvodu textu jsou položeny výchozí otázky: Co je péče o duši a co do této starosti patří? Práce je rozvržena do tří částí, jež se zabývají porovnáním vnímání duše v období antiky, v novověku a Patočkovým pojetím dějin, tázání a životních pohybů, vedení dialogu, který směřuje k objevování vlastního počátku. Tyto náležitosti se jeví pro uskutečnění vzestupného duševního pohybu nezbytné. Péče o duši je nerozlučně spjata s fenoménem svobody jako svobody k něčemu. Základním lidským úkolem je pečovat o duši. Předpokladem pro výchovu a vzdělání je péče o duši. Soudobý pohled na péči o duši se značně odlišuje od výše uvedených konceptů, je poněkud zkreslen. V současnosti je péče o duši opomíjena a na její místo se dostávají jiné aktivity, které spíše člověka zahlcují, otupují, odvádějí jeho pozornost od sebe samého k vnějšimu světu. Odvracejí člověka od usebírání se, kterého je tolik třeba při uskutečnění bytostného tázání.

KLÍČOVÁ SLOVA:

duše, péče o duši, tázání, dialog, svoboda, životní pohyb (výchova k péči o duši?)

TITLE:

The importance of caring for the soul in the life of the contemporary man

AUTHOR:

Vladislava Tesárková

DEPARTMENT:

Department of civics and philosophy

SUPERVISOR:

prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

ABSTRACT:

The aim of this work is a reminder of the value of the soul along with the possibilities of taking care of it. This thesis deals with the importance of taking care of the soul in the life of the contemporary man. At the beginning of the text are laid these source questions: What is the care for the soul about and what does it include? The paper is divided into three parts which deal with comparing the perception of the soul in the ancient times, in the modern era and Patočka's conception of history, questioning and life movements, leading the dialogue which aims to discovering its own origin. These requirements for pursuing the mental growth appear to be necessary . The care for the soul is inextricably linked with the phenomenon of freedom as the freedom to something. The fundamental human task is to nurture the soul. The precondition for upbringing and education is the care for the soul . The contemporary view of the care for the soul is quite different from the above mentioned concepts, it is somehow distorted. At present the care for the soul is quite neglected and in its place are getting other activities which rather overload a person, blunt him, divert his attention from himself to the outside world. They are turning a person away from collecting himself, which is so much needed when making fundamental questioning happen .

KEY WORDS:

soul, care for the soul, questioning, dialogue, freedom, life movement (education to caring for the soul?)

OBSAH	
PODĚKOVÁNÍ.....	4
OBSAH.....	7
REŠERŠE.....	9
ÚVOD.....	13
1 PÉČE O DUŠI JAKO DISCIPLÍNA FILOSOFIE.....	17
2 POJETÍ DUŠE V ANTICE A V NOVOVĚKU.....	19
2.1 Duše a tělesnost.....	25
2.2 Podobenství o jeskyni.....	29
2.3 Pravda a epimelea.....	31
2.4 Pojetí duše v novověku.....	34
3 SMYSL DĚJIN U JANA PATOČKY A ŽIVOTNÍ POHYBY.....	39
3.1 Tři fundamentální pohyby.....	39
3.2 Dějiny a jejich smysl.....	41
3.3 Patočkovovo pojetí člověka.....	44
3.4 Gestell v kontextu péče o duši.....	46
4 ZÁKLADEM TÁZÁNÍ JE PRAVDA JAKOŽTO NESKRYTOST.....	48
4.1 Pramen.....	51
4.2 Svoboda.....	54
4.3 Úloha tazání v kontextu péče o duši.....	58
4.4. Dialog.....	59
4.5 Význam péče o duši ve výchovně vzdělávacím procesu.....	61

5 ZÁVĚR.....	63
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	67
6.1 Elektronické zdroje.....	71

REŠERŠE

Snahy o zkoumání duše byly známy již ve starověku. Počátek tohoto zkoumání nacházíme u Sókrata v podobě praktické filosofie. Svědectví o jeho působení v Aténách podala Platónova díla - dialogy. Ve většině dialogů vystupuje Sókrates v roli rozmlouvajícího. Jeho maieutické umění napomáhá spolurozmlouvajícím k utváření si vlastního názoru na životní situaci. V rámci takového rozhovoru je obvykle obrozeno nitro spolurozmlouvajících¹. Základní otázkou je, jaké chování vede k dobrému životu člověka. Tázání se po dobru je základem filosofie duše.

Platón navazuje na Sókrata v této myšlenkové tradici soustavným psaním filosofických děl. Mimo duše se do popředí jeho zájmu dostává také bytí. Obě složky v rámci své filosofické koncepce propojuje. Tématem duše se zabývá především v dialozích *Faidón*, *Faidros*, *Symposion*, *Ústava*². V uvedených dialozích je objasněna povaha duše, pojednávají o vztahu duše v kontextu s jinými skutečnostmi, například s nesmrtelností, pohybem nebo polis. O obrazu duše obvykle pojednává prostřednictvím podobenství.

V oblasti moderní filosofie se jeví fenomenologie jako inspirace pro přiblížení tématu péče o duši, neboť se rovněž zabývá bytím a duševnem. Oproti jiným filosofickým směrům nevychází z hotových premis, nýbrž k nim zachovává distanci. Mezi první fenomenology patří Edmund Husserl, který neodděluje od sebe objekt a subjekt, ale vnímá vědomí jako syntézu všech časových rovin, kde platí, že minulé události určitým způsobem ovlivňují způsob chování člověka v budoucnosti, jeho reakce na konkrétní podněty, jeho životní cíl apod. Člověk si klade za cíl zkoumat věci samé takové, jaké před ním vyvstávají ze skrytosti a

¹O Sókratovi dále např. Phd.) PLATÓN. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH, 2005

²PLATÓN. *Faidros*. 5., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000

³PLATÓN. *Symposion*. 6., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005,

poznávat, jaké před ním vyvstávají ze skrytosti a poznávat je prosté prekonceptů a předsudků. Jinými slovy nechá věci samotné vstoupit do svého poznání. Martin Heidegger³ – žák Husserla, zavedl termín Dasein. Patočka definuje Dasein jako pobyt, bytí, jež si je samo sebe vědomo a samo o sebe pečuje. Bytí se projevuje dvěma způsoby, a to autenticky nebo neautenticky. Neautentické bytí směřuje k nápodobě, k naplňování společenských představ o žití, chování atd. Oproti tomu bytí autentické je samo sebou. Zakoušením nicoty a pocitu úzkosti je bytí konfrontováno se svou vlastní konečností. Tento proces vede k autentickému bytí. Heidegger rovněž vyzdvihl úlohu řeči jako možnosti pro vyjádření bytí. Člověk dává světu tvar prostřednictvím řeči. Původ vlastní odemčenosti tkví v procesu oslovování toho, co je kolem člověka.

Péči o duši pro naši dobu aktualizoval Jan Patočka, který navázal na Platóna i na Husserlova a Heideggerovu fenomenologii. Spisy, týkající se výše uvedeného konceptu, byly soustředěny v souborných svazcích pod názvem Péče o duši I, II a III. Součástí těchto svazků jsou také komentáře k myšlenkám ostatních autorů, kteří ve svých dílech pojednávají o tématu duše. Patočka přichází s vlastním originálním návrhem životních a dějinných pohybů. Jeho koncept péče o duši se setkal s ohlasem Charty 77. Patočka píše o otřesu: otřesený člověk provádí obvykle kritiku, která má za následek otřesení vědomí ostatních. Otřesy často vedou k mravnosti a ty postupně k mravní společnosti. Podle Patočky princip třetího dějinného pohybu tkví v uskutečňování žití v mravní a svobodné společnosti. Na tuto ideu klade Patočka důraz v Chartě 77⁴.

³HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh, 2008

⁴PATOČKA, Jan. *Péče o duši I*. Stati z let 1929-1952. Nevydané texty z padesátých let. K vyd. přípr. I. Chvatík a P. Kouba. 1. vyd. Praha, 1996,

PATOČKA, Jan. *Péče o duši II*.: Stati z let 1970-1977. Ed. I. Chvatík a P. Kouba. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999

V návaznosti na Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě je vhodné poukázat zejména na jeho sedmou zásadu týkající se „respektování lidských práv a základních svobod včetně, svobody smýšlení, svědomí, náboženství nebo přesvědčení“⁵. Janu Patočkovi byla vlastní idea dějinného pohybu. Kládl důraz na kolektivní, mravní, ohleduplné, odpovědné a svobodné uskutečňování lidských práv. Zastávání výše uvedeného konceptu se mu stalo osudným.

Eugen Fink – Patočkův současník byl rovněž Husserlovým i Heideggerovým žákem. Fink se myšlenkou péče o duši zabývá v rámci filosofie výchovy – výchovné antinomie a paradoxy.

Anna Hogenová⁶ se v současnosti zabývá tématem péče o duši v kontextu s tělesností, výkonem a sportem. Obecně vychází z patočkovsko-heideggerovské myšlenkové tradice. Téma péče o duši v současné době aktualizuje a konfrontuje (pojímá v souvislosti) se současnou krizí vzdělanosti a společnosti.

Jaroslava Pešková, která vycházela z Patočkova pojetí péče o duši mj. rozpracovala toto téma v rámci filosofie výchovy. Kládla důraz na čerpání z vlastního pramene, povzbuzovala slovy „nenechat se otrávit.“ V kontextu filosofie výchovy se péčí o duši zabývá v současnosti například Radim Palouš Naděžda Pelcová⁷. Palouš⁸ pojednává v této návaznosti zejména o proměně vzdělanosti během století, zatímco Pelcová se zaměřuje na chápání podstaty člověka, či jeho místa ve světě.

⁴PATOČKA, Jan. *Péče o duši III: Kacířské eseje o filosofii dějin. Přípravné práce 1973-1977. Dodatky k Péči o duši I a II.* Ed. I. Chvatík a P. Kouba. 1. vyd. Praha, 2002

⁵Prohlášení Charty 77 (1977-1989). Libri prohibiti [online]. 2007 [cit. 2013- 11-08]. Dostupné z: <http://libpro.cts.cuni.cz/charta/>

⁶HOGENOVÁ, Anna. *Jak pečujeme o svou duši?*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2009

HOGENOVÁ, Anna. *K filosofii výkonu.* Praha : Eurolex Bohemia, 2005

⁷PELCOVÁ, Naděžda. *Filozofická a pedagogická antropologie.* Praha: Karolinum, 2000.

⁸PALOUŠ Radim. *Čas výchovy.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991

Péče o duši je též nedílnou součástí psychoterapie, zejména daseinanalýzy. O její rozpracování se zasloužil švýcarský psychoterapeut a psychiatr Medard Boss,⁹ inspirovaný Martinem Heideggerem. Mezi představitele daseinanalytického směru v psychoterapii u nás patří především Oldřich Čálek, zabývající se daseinanalytickým výkladem snů v rámci psychoterapie a spoluzakladatel Pražské vysoké školy psychosociálních studií Jiří Růžička,⁹ který ve svém díle pojednává o péči o duši v perspektivách psychoterapie.

⁹Daseinanalytická psychoterapie. *DA psychoterapie*[online]. 2013 [cit. 2013-11-10]. Dostupné

Z :<http://www.da-psychoterapie.cz/CZ/daseinanaliza>; Společnost fenomenologické filosofie a psychoterapie.

ÚVOD

V současnosti je péče o duši poněkud opomíjena a na její místo se dostávají jiné aktivity, které spíše člověka zahlcují, otupují, odvádějí jeho pozornost od sebe samého k vnějšímu světu. Je to například televize, která vysílá pořady, s tematikou násilí, boje, vulgárního vyjadřování atd., prokládané reklamou, která se obvykle snaží divákovi programově vštípit myšlenku, že pouze v případě nákupu a používání konkrétního zboží či služby bude „in.“ Počítače, které ochuzují člověka o sociální kontakty, obdobně mobilní telefony, vybavené nepřehlednou škálou funkcí, jejichž cílem je pouze jediné – zabavit volný čas člověka, odvést jeho pozornost od podstatného k nepodstatnému. Odvracejí člověka od uzebírání se, kterého je tolik třeba při uskutečňování bytostného tázání.

Současný tzv. zdravý životní styl je záměrně zacílen na odosobněné tělo člověka, jako by duše neexistovala. Kam se vytratilo holistické pojetí člověka? Současné reklamy vyzývají k udržování zdravého životního stylu. Jaké je jejich pojetí zdravého životního stylu? Co považují za zdravý životní styl? Kolik chorobromadného výskytu v současnosti vzniká v důsledku opomenutí péče o duši a upřednostnění péče o zevnějšek? Jenom namátkou zde uvedeme anorexii, bulimii. Skutečnost, že rok od roku přibývá zákroků plastické chirurgie, dokládá fakt, že většina populace dává přednost péči o sóma a sarx – tedy zevnějšku před péčí o duši. Vnějškové zdání zdraví je vzdáleno zdraví vnitřnímu. Udržet naše fyzické tělo zdravé pouze zvenčí nelze. To jediné zdravá duše může udržet naše fyzické tělo zdravé, ne však naopak, jak hlásají zavádějící poučky - „v zdravém těle zdravý duch.“

Nejjednodušší způsob získání slasti je konzum v různých podobách. Osvojení si konzumní orientace je snadné, protože člověk při tom nemusí příliš přemýšlet. Konzum je orientován na utváření pohodlí, povrchního užívání si. Jakou cenu však

za toto pohodlí zaplatíme? Tím se už málo kdo zabývá. Konzum nabízí například masmédiá, supermarkety, reklama, móda, výrobky moderní techniky atd.. Konzum nebere ohled na to, co bude „zítra“ - na okolí, na přírodu, na lidi, nezabývá se otázkou, co se bude dít v budoucnu, až dojde k vytěžení přírodních zdrojů, zbídačení větší části lidstva a k vyhocení globálních problémů – například k likvidaci ozónu a jiným. Toto riziko je velmi aktuální. Myslím si, že i v současnosti je mnoho lidí, kteří konzumní životní styl odmítají. Míra konzumní orientace ve společnosti kolísá, je otázka – co převládne v budoucnosti?

Péče o duši představuje zvláštní vedení vlastního žití, jehož předpokladem je nahlédnutí celku. Nelze definovat, co je péče o duši přesně, co zahrnuje, nezahrnuje a co je jejím výsledkem. Každý člověk se může pokusit uvést péči o duši do vlastního praktického žití. Způsob, jakým člověk chápe svět a nazírá na něj, jaký žebříček hodnot preferuje, to vše vypovídá o tom, zda pečuje o duši.

Péče o duši byla známá již v období antiky. Jedni z prvních, kteří se tématem péče o duši zabývali, byli Démokritos a Platón. Jejich koncept vedení duše byl odlišný. Démokritos pojímá péči o duši výhradně jako prostředek člověka k poznání toho, co je věčné. Takové poznávání je založeno na čisté kontemplaci. V porovnání s Démokritem Platón říká, že duše směřuje k dosažení své „nejvyšší“ podoby a k naplnění svého předurčení. Proto člověk poznává.

Působením Aristotela na poli vědy byl vytýčen mezník v rámci tradice péče o duši. Aristoteles započal se subjekt-objektovým rozvrhem světa. Tento koncept byl postupně od novověku rozpracován. V jeho důsledku dochází k naprosto odlišnému chápání okolností ve světě. Na základě svého vědeckého založení činí člověka i věci prvkem zkoumání tak, že je vyjímá z jejich přirozeného prostředí a zobecňuje. Přesto však stále klade důraz na polis, bez něhož by byl člověk ztracen. Od polis vede cesta k menší jednotce a tou je oikos. Stále i zde platí, že soulad

v oikos je dobrým předpokladem pro udržení souladu v polis. V tomto ohledu navazuje Aristotelovo myšlení na Platónovo. Platón je v porovnání s Aristotelem spíše „náboženským“ filosofem, protože jeho uvažování prochází skrze podobenství, obrazy a metafory. Aristoteles v díle *Etika Nikomachova* píše „filosofuje se proto, abychom se stali dobrými lidmi – tak to je zvláštní rys.“¹⁰ Hlavním motivem realizace péče o duši u Sókrata, Platóna i Aristotela je hledání autentického způsobu života, který je současně dobrým i pravým.¹⁰

Aristoteles zobecňuje tak, že vyjímá věci z jejich přirozenosti. Redukcí jejich jedinečnosti se věci a jevy stávají snadněji popsitelnými, verifikovatelnými a kontrolovatelnými. Ke změně paradigmatu dochází v souvislosti se změnou v chápání času a zavedením kauzálního rozvrhu světa. V důsledku potřeby lidskosti byla zdůrazněna hodnota života, v průběhu staletí docházelo k aktualizaci některých antických témat a epimelei. Odezvou na výše uvedené byla pansofie, vzdalující se novověkému „descartismu,“ protože nepojímá člověka jako odosobněné tělo s přidanou myslí. Představitelem konceptu pansofie je Jan Ámos Komenský.

Ve dvacátém století se dostává do popředí fenomenologický způsob myšlení. Byl zřetelně deklarovaným návratem k antickým hodnotám a současně uplatňoval v praxi antický způsob rozvrhování světa. V tomto období tvoří svá díla Martin Heidegger či Jan Patočka. Péče o duši je komplexním pojmem, který zastřešuje vzájemné vztahy mezi duší a tělem, pravdou, svobodou, celkem, jednotlivcem atd. v rovnováze. Péči o duši nelze nastudovat v knihách. Lze ji předat inspirací, živoucím příkladem. Péči o duši lze chápat jako poslání, o jehož naplnění by mělo především školství, ale i každý jednatel usilovat. Již pouhým přemýšlením nad tématem péče o duši vyvstávají otázky z její podstaty, otevřenosti, neomezenosti. Každý člověk má možnost být v ní zahrnut, bude-li chtít. Už tyto pouhé úvahy

¹⁰ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, Praha, Rezek.1996

o možnostech uvedeného způsobu žití podávají svědectví o jeho hloubce, závažnosti i bohatosti. Povzbuzující se jeví skutečnost, že uvedený způsob existence není pouze pro vybrané či předurčené jedince. Téměř všichni lidé jsou stvořeni k tomu, aby kultivovali svoji duši, následně i svůj život a tím přispívali k realizaci péče o duši. Důležité je mít odvahu vykročit do neznáma s otevřenou myslí a srdcem.

Práce předkládá myšlenky péče o duši v různých rovinách.

V úvodu jsou kladeny tyto otázky:

Co rozumíme pod pojmem péče o duši a co do sebe zahrnuje?

Jaké jsou v současnosti možnosti návratu k této koncepci?

Jaké faktory ovlivňují v současnosti péči o duši?

Práce je rozdělena do tří hlavních částí. První část pojednává o proměně role péče o duši, uskutečňuje se srovnání antického pojetí člověka s novověkým subjekt – objektovým myšlením. Jsou objasněny vztahy mezi duší a některými fenomény, například tělem nebo pravdou. Není opomenuto ani nejznámější podobenství o putování duše – Platónův mýtus o jeskyni.

Druhá část práce pojednává v souvislosti s antickou tradicí péče o duši o Patočkových životních pohybech a smyslu dějin v tomto kontextu tak, jak byly napsány v Kacířských esejích.

Třetí část je věnována náležitostem a podmínkám péče o duši, neboť jsou její součástí. Patří sem tázání a otázky, bez nichž není možné péči o duši realizovat. Náleží sem také svoboda a životní pramen, které jsou zdrojem celého tohoto dění (konání).

Cílem práce je pojmout péči o duši jako odvěký životní princip v jeho různých aspektech a nastínit, v čem je tento filosofický přístup k člověku specifický. Nabídnout čtenářům myšlenky k úvaze o nezbytnosti její aktualizace jako předpokladu pro kvalitní a plnohodnotný život v soudobé společnosti.

1 PÉČE O DUŠI JAKO DISCIPLÍNA FILOSOFIE

Naskytá se otázka, jak souvisí péče o duši s filosofií jako disciplínou? Budeme se snažit najít a ukázat souvislosti, které se objevují mezi předmětem a cílem filosofie a cílem i předmětem našeho současného zkoumání. Předmět péče o duši není totožný s předmětem filosofie. Podaří-li se nám však nalézt alespoň nějakou míru shody, může před námi vyvstat fenomén péče o duši v jiném světle a získat tak větší předpoklad být dále filosoficky rozvíjen. Podle Patočky „*pro filosofii je zkušenost svobody tím, co ji zachraňuje od možného rozptýlení ve znalostech konečných, předmětných, jednotlivých, co jí dává a zaručuje její autonomii.*“¹¹ Nelze tedy mít jen jednu filosofii a nelze nevnímat tvůrčí a svobodný projev jednotlivých filosofů. Pokud by tomu tak nebylo, stala by se filosofie něčím omezujícím a sebe sama stravujícím. Aby nedošlo k pádu filosofie do chaosu, musí sobě už nějak v předstihu rozumět. Předpokládá se tedy existence jiného společného náhledu, který spojuje jednotlivé snahy filosofů. Tzn. společné „klima,“ v němž různé myšlenky vznikají a zpřesňují se, základem však není libovolná definice z kteréhokoli období dějin filosofie, nýbrž jej musí zakládat něco, co zde muselo již existovat před vznikem filosofie jako takové. Můžeme si položit otázku, co určilo pozdější chápání filosofie? Můžeme se zaměřit na samotné slovo filosofie, složené z řeckého slova *filein* (milovat) a *sofia* (moudrost), které vzniklo kdysi na samém počátku filosofie. Jak můžeme

¹¹PATOČKA, Jan. *Péče o duši I*. Stati z let 1929-1952. Nevydané texty z padesátých let. Praha. 1996

definovat toto spojení, co je možné si pod pojmem láska k moudrosti představit? Pokud budeme pojímat moudrost jako celek veškerenstva, tzn. všeho jsoucího, co nás obklopuje i sebe, můžeme dojít k závěru, že se filosofie zabývá vším. Může být předmětem filosofie vše, nač jen pomyslíme. Moudrost je však něčím, co v sobě neobsahuje každou jednotlivou vědomost. Moudrost vždy jednotlivé poznatky přesahuje určitým způsobem. Pokud je předmětem filosofie vše, celé představitelné univerzum, tedy univerzum sub specie aeterni, které smí být posuzováno jedině jako celek.

Pak má tedy péče o duši svůj předmět obsažen už ve svém názvu. Předmětem péče o duši se jeví duše člověka. Lze usuzovat, že předmět filosofie jako disciplíny a péče o duši jsou shodné pouze potud, pokud bereme v úvahu, že i filosofie se může zabývat předmětem duše v případě, že ji zkoumá jako celek a ne v oddělených částech. Změna situace ovšem nastává, pokud je rozšířen pojem předmětu také na jeho cíl. Až cíl je v daném případě tím, co dovede filosofii a péči o duši přiblížit na tolik, že bude zřejmé, jak se navzájem doplňují a podmiňují, přestože se jedná o skutečnosti zdánlivě nesourodé.

Bylo zjištěno, že duše a moudrost se v rámci svých předmětů shodují pouze parciálně, proto bude nyní vhodné zaměřit se na další dva pojmy, z nichž jsou oba fenomény složeny, a to na lásku k a péči o. V obou pojmech je obsažen ozvuk dosud neurčité snahy pohybovat se od něčeho k něčemu. Péče o duši a láska k moudrosti k sobě vždy potřebují člověka, bez něhož by veškerý smysl zanikl. To je důvodem, proč se nemohou stát nikdy ve svém trvání konečnými a definitivními. Důležitá je však skutečnost, že láska i péče jsou činnosti s cílem získat či dobýt pro své předměty zájmu nějaké dobro. Duše a moudrost neexistují pouze sama pro sebe, už jejich existence podmiňuje dobro samé. O duši nepečujeme bez předem stanoveného účelu, obdobně se moudrostí nezabýváme pouze proto, abychom se stali moudřími, jako to činili sofisté v minulosti. Pravda

o sobě je vždy cílem moudrosti, jež je dobrem podmínována a stojí blízko dobra. Cílem duše člověka je dobro a pravda. Prostřednictvím aktivit duše mohou být dobro a pravda ve světě s námi.

2 POJETÍ DUŠE V ANTICE A V NOVOVĚKU

Filosofii lze charakterizovat jako vlom do světa mýtu. Otřásla náboženskými jistotami a zpochybnila daná pravidla, jimiž se řídí lidské chování. K otřesení norem světa došlo v okamžiku, když si kdosi začal klást otázku, proč jsou věci tak, jak jsou. Zvrat nastává tehdy, když je člověk překvapen. V průběhu každodenních činností se zastavuje a to vede k zastavení koloběhu vlastního žití. Vystupuje nad něj, začíná vše reflektovat a klade si otázku – proč vše přijímal se samozřejmostí, když nyní už se mu to tak samozřejmé nejeví. V různých dějinných epochách je člověk jako střed zájmu badatelů posuzován z poněkud jiného hlediska. Antické filosofické myšlení vymezuje lidskou bytost dvojím způsobem. Od dob Aristotelových je známo, že je člověk *zoon logon echon*, tzn. mluvící a slyšící člověk. Prostřednictvím Kosmu promlouvá k člověku celek. Uzpůsobení člověka je takové, že dokáže naslouchat harmonii kosmu a v rámci vlastních možností se na ni vyladit. Porozumění tomu, co k člověku promlouvá, umožňuje odpovídat logu. Důraz na tento aspekt kladl Platon ve své koncepci výchovy v Ústavě. Jak je z Ústavy známo, děti se mají učit především muzice, která v nich probouzí a kultivuje schopnost naslouchání harmonii celku a současně okolním lidem. Druhé pojetí vymezuje lidskou bytost jako *zoon politikon*, tzn. jako živočicha společenského, který je součástí společenství - ve zde uvedeném příkladu polis. Z lidské přirozenosti vyplývá směřování k životu v polis, kde je život lidí řízen zákony, protože dávají člověku jistotu a umožňují mu zakořenit v celku věcí.¹² Duši je nutno chápat v kontextu prostředí, které ji obklopuje, s tím nepřímo

¹²PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. Vyd. 2., přeprac. a rozš., V Portálu 1. Praha: Portál, 2010

souvisí paralela duše a obce u Platona. Duši nelze pojímat pouze jako látku. Prostřednictvím duše vstupuje do „JÁ“ člověka okolní svět a nastává tak syntéza. Proto je třeba duši chápat intuitivně. Duši

nelze popisovat, měřit, vážit, karteziánským způsobem. Duši je možné pouze procítit a prožít. V okamžiku, kdy se člověk do sebe ponoří a nadechne zhluboka, může vnímat, že vrostl do země a zesílil. Osobnost splynula s okolní přírodou. Je to dokonalá a absolutní syntéza. Podle Platona dochází v duši ke střetu protikladů, které jí umožňují volit mezi nimi, dochází tak k sebeurčení, duše zakouší, volí si sama způsob bytí.

Teorie o duši je širěji rozpracována v Platónově dialogu. Ústřední princip zde představuje hén. Jsou identifikovány tři části mohutnosti ztělesněné duše, konkrétně odvaha, rozum a žádostivost. Rozum lze chápat jako část duše, jejíž podstatou je spojena s pravdou a vědomostmi. Vládne-li člověku rozumová složka, nejlepší možností je, řídí-li se moudrostí a akceptuje zájmy všech tří částí duše a současně i jako celku. Odvaha souvisí se ctí, ovlivňuje ambice a sebeprosazení. V důsledku její neuspokojené touhy dochází k emocionálním výbuchům zlosti či rozhořčení, které se projeví v chování. Dialog pojednává o odvaze v souvislosti s rozumem. Chápe odvahu jako přirozeného spojence rozumu, vytvářejícího oporu v případě jeho konfliktu s tělesnými žádostmi nebo s hamižností po hmotných statcích a penězích.

Duše je zde vybavena psychologickými funkcemi a současně je respektována jednota mysli. Právě duše je nositelkou největší odpovědnosti za život organismu. Někdo může vnímat Platónův koncept tří složek duše v rozporu s výše uvedenými cíli jednoty. Důležité je, že ve správně vyladěné duši žádná její složka nebo chceme-li ctnost, není vyvýšena nad jinou. Alespoň ne nepřirozeně. Každá část má své místo, na němž funguje určitým způsobem, tak, aby bylo zajištěno fungování

všech částí, které dohromady vytváří celek – jednotu. Vztahování se k jednotě je tedy smysluplné.

Podle Platóna je duše pohybem, přesněji řečeno samopohybem, který se pohybuje od člověka do vnějšího světa a zase zpět. Duše je stvořena k pohybu, vykonává kruhový pohyb a je schopna do sebe pojmout stejnost i různost. Pokud tuto cestu nečiní, nenaplnuje své poslání, k němuž byla ustrojena. To, co duše do sebe pojme, se nijak neshromažďuje vedle sebe ani nesčítá. To, co je přineseno k člověku zpět, je transformováno do mikrocelku, který pak může být vyladěn a rezonovat s kosmem. Cílem je, vytvořit dva navzájem propojené světy, lišící se ve vlastním měřítku. Základem výše uvedeného je usebrání celku do člověka.

Způsob, jakým člověk pečuje o svoji duši, se projevuje v kvalitě i kvantitě usebrání. Rovněž v tom, jak se vztahuje k vlastní duši i k okolí, v němž se pohybuje. Tuto činnost lze obrazně přirovnat k broušení diamantu. Obdobně člověk pečující o svou duši stále odstraňuje nánosy, které mu brání v rozkvětu, zbavuje se povrchností a nečistot v podobě záporných vlastností atd. Opakováním tohoto procesu se stává pevným, odolnějším a celistvým. Takový člověk vyzařuje na venek klid, je vzpřímený – neohýbá se k zemi, neklopí zrak. Má pevný stisk ruky a jasný pohled.

V souvislosti s péčí o duši si duše sama hledá odpovídající měřítko, která pak přikládá na sebe sama i na okolí. Získávání měřítek je založeno na principu matematiky. Měřítko nás informují o tom, jací jsme i jací jsou lidé v našem okolí. Duše určuje měřítko světu zdání (doxá) i světu přirozeného postoje. Její podstatu však neurčuje tento svět, neboť z něj nepochází. Obrat k péči o duši vede k vlastní reflexi rozporů zevního světa. Je třeba své názory uvést do souladu, všechn obsah nacházející se v duši ujednotit. Zbavit se nepotřebného balastu, který odčerpává energii a odvádí pozornost od věcí podstatných k neurčitým. Myšlení člověku

napomáhá při starání se. Není cílem, obsáhnout všechny vědomosti na světě. Myšlení člověka se odlišuje od zvířat, umožňuje mu reflektovat sama sebe i své okolí. Na základě těchto skutečností může přispět k vlastní proměně. Pečuje-li člověk o duši, je schopen otevřít se tak možnosti pravdivě poznávat.

Přestože péče o duši začíná u jednotlivce, dotýká se však rovněž celého společenství, jehož je člověk součástí. Jak se žije soudobému spravedlivému a dobrému člověku, jehož úkolem je zproblematizování věcí na první pohled samozřejmých a otrást falešnou jistotou společenství. Člověk s pověstí rejpy je nepříjemný ostatním lidem. Nazírání běžné a nazírání filosofa se dostává často do konfliktu. Filosofovi není lhostejné okolí, protože péče o duši v kontextu péče o celek je jeho povinností, přispívá tak k péči o celek společenství.

„Termínem psyché je označena lidská odpovědnost za odpovědné rozhodování o uskutečnění činů dobrých i zlých. Nestačí pouze vědět, je třeba zabývat se bádáním, bedlivě zkoumat, co si má počít jako člověk a občan. Filosof nemusí být znalcem – specialistou. Neposuzuje zevním způsobem co je dobré a co není, neboť usiluje o dobré a takto odpovídá na božskou výzvu. Odtud pramení pro filosofa stálá potřeba pečovat o duši.¹³“

Byla nadřazena úloha rozumu jako činitele, který zajistí, že bude člověk sám sebe ovládat prostřednictvím této myslící síly a nestane se otrokem svých tužeb a přání. To ovšem k úplnosti péče o duši nestačí. Pro její úplnost nelze opomenout vnitřní sílu, která člověka vede k zahájení očisty. Vnitřní sílu lze přirovnat k motoru, který člověka žene k vykročení ze své životní neautenticity do neznáma. Je odvahou, bez níž by nebylo možné odhodlání ke kladení otázek, zpochybňujících vlastní žitou samozřejmost. Člověk má šanci zbavit se tak sám a dobrovolně svých jistot. Jak můžeme definovat jistotu v neautentickém životě?

¹³PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991

Obvykle se jedná o věci, jejichž pravost jsme byli schopni vnímat zevně. Odvážný člověk na cestě životem usiluje o hledání vlastních jistot před těmi, které mu předkládá společnost. Člověk se musí o pomíjivosti zevních jistot přesvědčit vlastní zkušeností, aby byl schopen tvořit svoji životní cestu, spoléhal sám na sebe a samostatně se rozhodoval. Aby se nepotřeboval řídit návody jiných. K pravdě je člověk provázen rozumem i vášní. Péče o duši spočívá zejména v dovození si klást otázky, které v nás vyvolávají pocit ohrožení. V takovém případě se jedná o otázky, které se přímo dotýkají toho nejhlubšího, co se v nitru člověka skrývá – jeho „třinácté komnaty.“ Je třeba vpustit světlo do všech skrytých koutů duše a svoji duši podrobovat kladení otázek a zkouškám.¹⁴ Mnoho problémů vzniká v důsledku problémové komunikace. Především nenaslouchání světu kolem nás a lidem v okolí, způsobuje oddálení se od nich. Může zde hrát roli strach, který nám nedovolí položit otázku, abychom se neztrapnili. Co je příčinou našeho strachu být upřímnými, nebo strachu z toho, co si o nás budou druzí myslet? Jaký může být výsledek soudu, jímž soudí neupřímný upřímného? Co je důvodem toho, že mají lidé strach nebýt jako ostatní?

Platónův motiv péče o duši se projevuje v různých oborech. Uplatňuje se v nauce o státu, který je veden filosofy. Prolíná do nauky o individuálním osudu duše, ovlivnil též vznik systematické ontologie. Ontologii pojímá Platón jako nauku o různých způsobech bytí, které vůči sobě stojí v hierarchickém poměru, tzn., že si nejsou rovny. Předpokladem pro zařazení různých bytí na jejich úroveň, je znalost a použití prostředku, jímž jsme schopni je poměřit. Pro zjištění spolehlivého výsledku, je nezbytné dodržet některé podmínky – například: je nezbytné, aby měřítko posuzování bylo odlišného rázu, než věc, kterou měříme. Je žádoucí, aby ve své podstatě byly pravdivými, jasnými, pevnými, ostrými

¹⁴HOGENOVÁ, Anna. *Jak pečujeme o svou duši?*. Vyd. 2., upr. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2009 s. 192

– měřítko, které by bylo čistou myšlenkou. Proto jsou platónské ideje tolik

významné, neboť jsou to pravé vzory pro bytí. Ovšem jen velmi málo lidí je schopno je poznat. V hierarchii bytí je nejvýše položeným nejzákladnější princip a to je Jedno. Jeho protikladným principem je princip vší mnohosti. Místo pod principem zaujímají ideje, které lze chápat jako pravzory vší dimenzionality. Místo uprostřed jsoucná zaujímá duše, respektive duše světa, která se nachází na pomezí neviditelného a viditelného. Místo pod duší patří tělesnému světu, jenž se vyznačuje neustálým pohybem a z toho vyplývajícími změnami. Impuls z duše směřuje ke jsoucnům, k bytí v jednotě se sebou samým, či prostřednictvím racionality upadat do jsoucná.¹⁵ Protiklad látka-forma se projevuje na principu rozmnožování látky a sjednocování formy. Forma je definována jako dobrá, zatímco látka jako špatná. Mezi těmito dvěma principy se odvíjí náš život. Idea je právě tím, co uvede do souladu tyto dvě síly.

Základem antického života byla polis, nikoli domácnost – oikos ani jednotlivec. Politické svobody bylo možno uskutečňovat v rámci polis. Prostřednictvím polis dochází ke spojení člověka s kosmem. Obdobně jsou uspořádány uvedené tři aspekty celku. Vliv uspořádání se projevuje dvousměrně. Je-li člověk ve svém nitru neharmonický, vládí ho touhy po pomíjivých věcech a nenasytlost. Tato jeho povaha není příliš ku prospěchu polis. Více takových občanů v polis by mohlo zapříčinit její zkázu. Zejména špatně řízená polis těmito občany by negativně ovlivňovala život uvnitř společenství. Příkladem výše uvedeného se jeví způsob ukončení Sókratova života. V zájmu všech zúčastněných je povolávat do řízení polis čisté duše z hlediska morálního. Duši lze pěstovat a kultivovat výchovou, kterou polis považuje za jednu z nejdůležitějších priorit. Pouze za tohoto předpokladu má zřízení polis naději přetrvat.

¹⁵Srv. PATOČKA, Jan. *Péče o duši II.: Stati z let 1970-1977*. Ed. I. Chvatík a P. Kouba. 1. Vydání. Praha, 1999, s.320, s.330

2.1 Duše a tělesnost

Není dobré, stavět duši a tělo do protikladu. V dialogu Faidón pojednává Platón o těle jako o vězení duše. Přestože od vzniku tohoto díla uplynulo 24 století, mnoho lidí má tendenci vnímat tělo pouze jako obal z masa a kostí. Zkusme vnímat chvíli tělo jako symbol. Zapomeňme na tělo v podobě Sarx a vnímejme tělo Sóma. Sóma představuje symbol zevního těla. Zde začíná duše svůj pohyb. V rámci tohoto těla jsou uloženy předsudky a stereotypy. Z tohoto hlediska nám tělo brání v poznání. Tělo tak nedovoluje neskrytosti, aby se mohla vyjevit. Je tedy nutné, aby se duše od těla alespoň na chvíli vzdálila. Apelem k uskutečnění tohoto kroku se jeví problematizace, neautentičnosti a vnějškovosti. Tělesnost, není-li zvládnuta, odvádí energii a pozornost od vnitřních (duševních) věcí k věcem zevním a pomíjivým. V odevzdání se strastem a slastem ztrácí člověk vládu nad sebou sama. To je hlavní důvod, proč se taková situace stává úpadkovou. Člověk, který není schopen řídit sám sebe, protože nerozhoduje ze sebe, by se neměl angažovat v rozhodování o záležitostech, které mají vliv na situaci ve společenství. Přesto se to děje. Jak může převzít odpovědnost za důsledky někdo, kdo toho není ani schopen?

V současnosti je tělo pojímáno jako objekt. Vztah k sóma a sarks vyjadřujeme slovy „mám tělo. „Vztah k tělu pexis vyjadřujeme slovy „jsem tělem.“¹⁶ Tomuto tělu nevěnujeme pozornost až do té chvíle, kdy je připomenuto v důsledku nějaké okolnosti: například nás začne bolet některá jeho část, dostaneme hlad atd. Toto tělo vnímáme pouze tehdy, když se s ním něco děje. Descartes pojetí pexis poněkud opomíjí, neboť syntéza duševna a tělesna je pro racionálně založeného jedince obtížně uchopitelná. Ve svém díle tedy pojednává o res cogitans. Tělo nám

¹⁶ PELCOVÁ, Naděžda. Problém tělesnosti a intersubjektivitu u Merleau-Pontyho a jejich jejich význam pro porozumění fenoménu výchovy. Paideia [online]. 2009, VI, 3-4 [cit. 2013-10-25]. IS z: http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/pelcova_palous.pdf

přináší pouze počitky, jejichž prostřednictvím se nám dostává klamných informací o světě. Tělo je tak v pozici objektu.

Duše v Platónově pojetí představuje pohyb, jehož zdroj pohybu je v sobě samém. Proto nemůže být chápána jako *res cogitans*, neboť není substancí. Tvoří se čas a duši lze chápat v tomto kontextu jako pramen. Platón uskutečňuje starost o tento pramen prostřednictvím otázek a odpovědí. Takto probíhá obstarávání duše, jejíž existence je dána pohybem otázek a odpovědí. K duši je možné dostat se společným pohybem v kruzích s jejím pohybem směrem do výše – kam míří lidé, kteří kultivují svoji duši. Oproti nim lidé, dávající přednost přizemním prožitkům, žijící intenzivními zevními okamžiky se drží obvykle u Země.

Opečovávaná duše vytváří spolu s tělem dokonalý celek ve smyslu *pexis*. Oproti ní utilitárně založená duše užívá těla jako prostředku, čímž vzniká mezi duší a tělem nepoměr. Opečovávaná duše je spolu s tělem v harmonii. V dialogu *Faidros* Platón považuje duši za to, co pohybuje samo sebe a nepřestává se pohybovat, protože je stále se sebou, stává se tak počátkem a zdrojem pohybu také pro jiné věci. Podstata a smysl duše tkví v tom, že to, co pohybuje sebe samo, je počátkem pohybu.

Jan Patočka objasňuje v článku *Počátky systematické psychologie* princip pohybu duše. Proces, toto vztahování sebe i věcí k..., které vykonáváme původně jako temný, nám samým unikající a nekontrolovatelný pohyb, ale který v sobě obsahuje také ještě docela jinou možnost vztahovat se k sobě, totiž tematizaci měřítka – tento proces je samotnou podstatou duše: je to proces, kterým se sama vrhá vpřed, sama se uvádí do stavu, v němž je, takže lze říci, že duše je stále před sebou. Duše tedy není souměřitelná se žádnou jinou věcí právě z toho důvodu: celá je bytím tohoto pohybu a žádná jiná věc nemá v sobě takový samostatný pramen pohyblivosti, takový samopohyb. Nyní však Platón vyvozuje dalekosáhlou

konsekvenci: duše je jako to, co se uvádí v pohyb tím, že žije ve vztahu k ... nemůže z podstaty věci přijímat do sebe opak, nemůže ustát ve svém pohybu: duše, která patří z povahy věci k tomu, co dává měřítko světu, nepatří sama svou podstatou, svým bytím, do oblasti doxá, a to se musí projevit tím, že je nesmrtelná.¹⁷

Duše v těle, jemuž se dostává pohybu pouze zvenčí, zaostává v pohybu. V porovnání s tělem, jemuž se dostává pohybu zevnitř a následkem toho je

oduševnělé¹⁸ Existence tohoto člověka je nejbližší věcem, takovým, jakými jsou. Duše má tak možnost poznat celý svět. Je schopna v kruzích obejmout celek a vyjevit ho jednotlivci v něm. Pravá podstata duše spočívá ve vztahu k transcenci.

Síla duše je schopna pečovat o její pohyb. Je to mysl, kterou Herakleitos nazýval logos a Platón nús. Mysl se nevztahuje k věcem pouze jako k jednotlivostem. Mysl je schopna poznávat, myslet, vztahovat se k bytí jednotlivých věcí. Nese odpovědnost v rámci bytí, neboť vede péči o duši. Je vnitřní mocí, proto nelze vykonávat filosofickou výchovu vně, neboť vše vychází zevnitř. Péče o duši v sobě zahrnuje důkladné uspořádání všech složek duše, spolu s pozitivním poznáváním.¹⁸

„Není náhoda, že „nálada úzce souvisí s tělesností. V náladě tkví náš postoj. Postoj prozrazuje naši náladu. To dosvědčuje i jazyk: stoupající nálada, deprese – termíny postihující souvislost mezi náladou a tím, jak se držíme. Nálada nás brzdí, nebo otevírá. Postihujeme ji tělesně, pocítujeme ji na naší dynamice.¹⁹“ Základní problém je, že k podněcování emocí a prožitků dochází převážně zevně.

¹⁷ PATOČKA, Jan. *Péče o duši II.: Stati z let 1970-1977*. Ed. I. Chvatík a P. Kouba. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 1999, s.52

¹⁸ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha : Hermann & synové, 1995, s. 27.

¹⁹ PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha. Oikoymenth 1995. 203 s .59

Technika v této souvislosti nabízí nepřehlednou škálu možností, které se dají rychle měnit. Vše chceme stihnout, vše chceme vyzkoušet. Ulpíváme na alkoholu, návykových látkách v různých formách, či na adrenalinových aktivitách – namísto každodenní péče o duši. Zdrojem příjemných niterných pocitů by měla být vnitřní harmonie, kterou lze zahlédnout v klidu, v hlubokém nádechu, v usebrání se a v krátkém pozastavení se - splynutím s „nic.“ Akceptujeme nabízené vnější stimulatory zábavy a uniká nám, že pomalu, ale jistě zaplňují, lépe řečeno zabavují náš čas na úkor péče o duši.

Příkladem výše zmíněných aktivit jsou tzv. zábavní podniky – bary a diskotéky, v nichž tráví svůj volný čas mnoho lidí – zejména mladých lidí, kteří nenachází naplnění v jiných smysluplných aktivitách. Pokud by lidé nenavštěvovali tato místa, postupem času by musela zaniknout, protože jejich existence je finančně závislá na finančním přílivu svých návštěvníků. Lidé konzumující tento druh zábavy si neuvědomují, že ve svém životě vlastně přechází z jednoho stereotypu do druhého. Prvním stereotypem je pro ně obvykle zaměstnání, které je ve většině případů nebaví a vyčerpává, neboť zaměstnanci soukromých firem a zahraničních společností jsou často nuceni pracovat více než osm a půl hodiny denně pod neustálou kontrolou, ve stresu a s myslí soustředěnou na výkon a zisk v budoucnu. Tady a teď jako by pro ně neexistovalo. Z této skutečnosti vyplývá jejich únava, touha po změně, po naplnění. V touze po naplnění a odpočinku se však vrhají do dalšího stereotypu, jímž jsou zábavní podniky, které nabízejí zábavu pochybné úrovně, v podobě nic neříkající hudby, uvězněné v decibelech - jak se zpívá v jedné soudobé písni. Tato místa jsou prodchnuta zápachem cigaretového dýmu spolu s čpícími vůněmi světových kosmetických značek, což na zdraví rovněž nikomu nepřidá. Konzumuje se zde obvykle alkohol, káva, energetické nápoje, které opět v daném kontextu působí na vybičování, vypětí organismu, po němž zákonitě přichází celkový útlum těla i duše - takže si opět neodpočine. Jak dlouho

toto vše může člověk vydržet? Kdy bude konečně schopen vystoupit z této hry.

2.2 Podobenství o jeskyni

Při správném vedení se duše pohybuje v kruzích směrem vzhůru. O podstatě jejího putování pojednává Platón ve svém nejznámějším podobenství tj. O jeskyni. Mimo jiné se zde zabývá také principem výchovy a posláním vychovatelů, neboť jsou s koncepcí vzdělání a s péčí o duši nerozlučně spjaty. V jedné z klíčových pasáží Ústavy stojí psáno:

„Náš pak úkol, děl jsem, zakladatel obce, jest násilím přivést lidi nejlepších přirozeností k té nauce, kterou jsme v předešlém nazvali největší, aby totiž uviděli dobro a vystoupili po oné cestě vzhůru, a když by tam vystoupili a sdostatek je uviděli, nedovolovati jim to, co se nyní dovoluje. Co to? Aby tam zůstával a zdráhali se sestupovati nazpět k oněm vězňům a neměli podílu v trudech a počtách u nich obvyklých, ať jsou nicotnější nebo vážnější.“²⁰

Ideu dobra lze přirovnat ke světlu slunce, jež prozařuje veškeré jeho poznání světa kolem. Jde o člověka, který se vztahuje od celku zpět k sobě a k okolí. A tak přišel, aby naboural žitou samozřejmost lidí v jeskyni, jejich mínění. Šíří kolem sebe pochyby, nabourává suverenitu a sebevědomí lidí. Je člověkem nezávislým, jehož rozum je autonomní, a proto se střeží pádu zpět do otroctví zdání. Je svobodný, jeho pohled na svět je prost povrchnosti. Umožnila mu to jeho duše, vybroušená v pevný krystal. Poznal ten, kdo se navrátí. Nevlastní pravdu ani absolutní rozum. Stále hledá. Ve světle nejvyšší nauky své poznatky o světě aktualizuje. K nejvyšší ideji, ideji dobra nevhlíží jako na modlu, tak jako člověk nehledí do slunce, aby se mu nestalo nebezpečné.

²⁰(Resp.) PLATÓN. *Ústava. 4.*, opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 519c8-19d7..

Jak reagují vězni, je-li jejich jistota a samozřejmost otřesena a každodenní existence zproblematizována? Jan Patočka k tomu uvádí následující: „Tenkrát, když se to děje, člověk pociťuje něco nového, pociťuje zvláštní pohyb, který se v něm děje, všechno nabývá nového smyslu, svět se najednou otevírá v širokých horizontech, v kterých dosud se neobjevoval. Něco takového, skutečné prolomení každodennosti, tupé normalnosti, je východiskem vlastního procesu vzdělání, které evropskému lidstvu dává po celou dobu historie smysl.²¹“

„Vrcholem svobody pohybu a pohledu je život v přirozeném světě. Ten je náročný. Větší svobodu životních ani poznávacích hledisek si neumím představit. O této svobodě jde filosof svědčit zpátky do jeskyně. Nejde poučovat, jak to „doopravdy“ definitivně je. Jde upozornit na nedospělost a striktně částečnou zahleděnost obyvatel do jeskyně. Jde jim říci, že se lze dívat i jinak, než jak se dívají, že je možné se dokonce pohybovat, že svět je bohatší a skutečnější, že z něho znají jenom stín jeho jedné stránky, a to ještě stránky umělé, že světlo může být přirozené.²²“

Člověk, který prošel procesem výše popsaným se neizoluje od okolí. Filosofii vnímá jako poslání, jímž se může podílet na formování svého okolí. Požadavek návratu zpět do jeskyně je zřejmý: obec poskytovala filosofům vzdělání a díky tomu se stali způsobilými vládnout tím, že „prozřeli.“ Obětovat něco veřejné službě ze svého času je velmi vhodné. Vlivem řádného vzdělání poznají tyto lidé spravedlnost v tomto uspořádání a přijmou ho za své. Za filosofa a vzdělance můžeme považovat člověka, který je schopen nalézt vztah mezi filosofováním ve světě idejí a realitou, kdy nabyté vědění a znalosti umí transformovat do praxe,

²¹ PATOČKA, Jan. *Péče o duši I. Stati z let 1929-1952. Nevydané texty z padesátých let. K vyd. přípr. I. Chvatík a P. Kouba. 1. vyd. Praha, 1996, 505 s.*

²² KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí. Praha: Hermann & synové, 1995. 199 s. 36*

takovým způsobem, aby byly k užítku a podílely se na celkové harmonii. Daří-li se člověku vytvářet harmonické vztahy s lidmi, může si být jist, že takto uspořádané struktury jsou napodobením idejí. Rozumí - li člověk co je spravedlnost, ale dopustí zneuctění spravedlivého požadavku v kontextu lidských vztahů, neguje tím ideje jako vzory v lidském chování. Člověk při svém návratu do jeskyně tak nekoná pouze pro prospěch druhých, nýbrž proto, že si pamatuje, co pro něho jiní vykonali a je si vědom toho, že na své cestě životem splácí vlastní dluhy. Člověk, který má v oblibě spravedlnost, má v oblibě rovněž vzorec, který je aplikovatelný v rámci lidských vztahů. Stává se, že dobro nedává ostatním náhodně, nýbrž tak, aby bylo docíleno rovnováhy, které je v lidských vztazích zapotřebí.²³

2.3 Epimeleia a pravda

Epimeleia jde ruku v ruce s životními nejistotami a riziky. Pro přijetí pravdy a žití v pravdě je bezpodmínečně nutná velká dávka odvahy. Naše soudobá společnost se snaží všemi možnými způsoby zahladit a zastřít problémy, které má. O to více šokující je pak pro senzitivní lidi setkání s pravdou. Právě lidskost se vyjeví nečekaně, v situacích, kdy to nikdo neočekává.

Při setkání se smrtí se člověku otevírá jedna ze základních pravd. To věděli mnozí spisovatelé a umělci, kteří v čase vyrovnávání se se smrtí blízké osoby vytvořili hodnotná díla. Návrat ke kořenům jim umožňuje porozumět vlastní současnosti. Se smrtí je třeba počítat, neboť je neodvolatelnou součástí života. Je známo několik teorií pravdy. Ty nejznámější jsou zjevné již od doby Aristotela. Například adekvační (korespondenční) teorie zastává stanovisko, že pravda představuje shodu myšlenky se skutečností – jinými slovy: poznání je pravdivé, má –li v realitě vlastní oporu. Dále můžeme uvést ještě teorii koherence, která

²³KRAUT, Richard. Return to the Cave. In: FINE, G. Plato II : Ethics, Politics, Religion and the Soul. Oxford, 1999. s. 235-255.

spočívá v tom, že se považuje za pravdivé to, co odpovídá předem platnému systému. Nebo teorii pragmatickou, která vychází ze života a kriteriem pravdy se stává osvědčení v praxi na základě dosaženého účinku.

Člověk praktikující péči o duši si je vědom pravdy „aletheia,“ tzn. neskrytosti. Pravda je ukryta pod povrchem světa jevů. Nelze ji zaměňovat s míněním. V řeckém světě je mínění označováno slovem doxá, jež představuje názor je mínění označováno slovem doxá – tj. zdání. Na škále si lze představit možnosti od nepravého zdání, až k správnému mínění. Mínění vzniká v souvislosti s naší první zkušeností, u níž uskutečňujeme intuitivní odhad. V této chvíli ještě nemáme náš názor na mínění racionálně podložený. Názor je nyní v podobě intuitivního odhadu, čili povrchového dojmu. Člověk je bytost racionálně poznávající, s rozvinutým intelektem. Tato skutečnost nabízí možnost využití vlastních schopností při odkrývání skrytého. Nelze pravdu pouze hledat, nýbrž se jí otevírat v procesu postupného rozjasňování. Pravda vystupuje z věci samé, chce-li se nám vyjevit. Proto je nutné, být dostatečně otevřený. O život v pravdě usilujeme neustále prostřednictvím filosofování, kladením si otázek. Pravda se nám může vyjevit pouze z věci samé, kdy vystoupí ze skrytosti do neskrytosti. Anna Hogenová uvádí: „*Odkrytost vyžaduje, aby pravdu někdo odkryl, tedy někdo, kdo má moc. Ovšem neskrytost vychází sama ze sebe. Jediné, co je třeba udělat, je odstranit předsudky, které nám „hází“ na věc podivné světlo, v němž se sama věc jeví jako překrytá, zakrytá*“²⁴.

Bytí v kontextu platónské filosofie není třeba moci. Vlastností takového bytí je laskavost oproti dobyvačnosti. V současnosti je za pravdu často považována pouze

²⁴HOGENOVÁ, Anna. *Tázání je zbožností myšlení*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, s. 98

její objektivní podoba. Stále více se prosazuje moc k pravdě spolu se silou prosadit ji na úkor toho, co není tak transparentní a ověřitelné. V praxi se to projevuje tak, že lidé disponující s touto pravdou mají obvykle moc. Jinými slovy: větší pravdu má ten, kdo disponuje větším množstvím objektivních důkazů. V současné době se dokazuje pravda ze subjektivity²⁵. Prosazuje se snaha zajistit, aby vše bylo falsifikovatelné s cílem nabýt jistoty. Přesto tato jistota vychází ze subjektivních pramenů člověka. Z principu tedy pravda nemůže být pouze jedna. Kolik je subjektů, tolik je pravd. Cílem je najít konsenzus, protože na čem se shodne větší počet lidí, tím se pravda stává.

V zájmu dobra věci probíhá vyměňování argumentů tak dlouho, dokud se o nich nedojde k zásadní shodě. Možnosti vlastního odkrývání skrytosti se člověk dobrovolně vzdává tím, že pravdu deleguje na odborníky, čímž významně oslabuje niterný kontakt s celkem světa. Pro postmoderní společnost je charakteristická relativizace pravdy, což vede k pluralismu pravd. Pravdu má tedy ten, kdo ji prosadí bez ohledu na způsob - rozhoduje a vítězí silnější. Že by se současníci nechali inspirovat dávnými sofisty? Podle Nitzscheho žádná pravda o sobě neexistuje, neboť je zprostředkována interpretací. Pravda tedy existuje pouze v důsledku interpretace skutečnosti a znovu a znovu se v každé chvíli určuje. Smysl péče o duši spočívá v starání se o duši jako o celek, o spravedlnost duše. Péče se odvíjí od sebeproblematizování. Péče poskytuje duši měřítko pro vlastní bytí, například jednotu, vytrvalost, odolnost, přesnost. Duše není hotová jednou pro vždy, nýbrž je mohutností, jež se kultivuje a vyvíjí. V rámci péče o duši se člověk stará o to, kým je, kým chce a být může, kultivuje tak svoji vnitřní spravedlnost.

²⁵HOGENOVÁ, Anna. *Tázání je zbožností myšlení*. 1.vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 200,s. 99

Cíle péče o duši nemá být vnější lesk a úspěch v zevním světě. Prostřednictvím péče o duši dochází k vnitřnímu formování za účasti myšlení a to je jasně ohraničené. Prostřednictvím stálého zkoumání, přesněji řečeno co je vůči zkoumání odolné, dochází k vnitřní proměně – k formování. Tímto způsobem duše stupňuje své bytí, které se tak zhušťuje a získává na určitosti. V duši, jakožto v ohnisku se pravda a realita potkávají. V důsledku pečování se dostávají tyto dvě věci do pravé souvislosti. Současně se uskutečňuje posílení smyslu pro odpovědnost a odhalení se vůči smrti. Člověk zaujímá určitou distanci od zevního života soustředěného na hmotné statky. Pravda se stává pro člověka do určité míry břemenem, vyjevuje jeho prekérnost. Univerzum je vůči člověku přemocné.²⁶

Duše se pohybuje mezi dvěma možnostmi: úpadkem, jenž představuje stav absence jakýchkoli měřítek a opačnou možností- vrcholem, představujícím absolutní duchovno, kterého člověk není schopen dosáhnout. V lidských silách a možnostech je přiblížení se k tomuto ideálu tak, že duše bude uvedena do souladu. Vedena rozumem dosáhne harmonického sjednocení všech svých částí. Duše je schopna vymanění se z úpadku a přetvoření se v určitou a pevnou strukturu, vyznačující se jasnými vztahy mezi vnitřními elementy.²⁷

2.4 Pojetí duše v novověku

V novověké etapě dochází k rozloučení se s antickým antropologickým paradigmatem lidství. Komponenty v systému pojmání světa jsou otočeny. Lidství je popíráno, stává se opomíjeným. Světu začíná vládnout člověk se svým rozumem. Pravdivým se stává to, co je na základě důkazů shledáno jako pravdivé. Člověk se považuje za vlastníka pravdy, jako nejvýše položeného měřítka, které vládne světu rozprostírajícímu se pod ním.

²⁶PATOČKA, Jan. *Péče o duši II.: Stati z let 1970-1977. Ed. I. Chvatík a P. Kouba. I. vyd. Praha, 1999, s. 144.* ²⁷Srv. Tamtéž, s. 76-77

Dochází k subjekt-objektovému rozvržení světa, tedy nejde o něco, co spolu tvoří jednotu. Člověk participuje na řádu, je chápán jako myslící subjekt cogito rationale, tj. člověk vlastním rozumem určující řád. V porovnání s tím byl člověk v antice pojímán jako zoon logon echon a zoon politikon, tzn. jako člověk podílející se na řádu. V novověku se lidské já jako subjekt dostává do konfrontace s jasně vymezeným objektem, který je zasazen v rozumové struktuře lidské hlavy tak, aby ve světě nezpůsobil pochybnosti v důsledku své neuchopitelnosti, nepředstavitelnosti a nepopsatelnosti.²⁸

Vrátíme-li se zpět alespoň na okamžik k pocitu antického člověka, který byl udiven, když neudělal něco, co měl udělat a jeho život se ubíral dál v jiné možnosti. Jsme ovládáni trendovými sociálními konstrukty a stereotypy, které člověka potlačují, svazují, uniformují. Stáváme se tak sluhy našeho postavení a hmotných statků. Je nejvyšší čas zastavit se a klást si bytostné otázky. Od doby, kdy člověk začal působit jako cogito rationale se změnil jeho postoj k věcem. Člověk začal přemýšlet a chovat se utilitárně: v praxi se to projevuje tak, že uvažuje o věcech z hlediska jejich užitečnosti – jaký užitek by mohla věc člověku přinést a k čemu ji použít jako prostředek za účelem získání něčeho dalšího. Přestože nás od novověku dělí téměř čtyři století, setkáváme se s výše popsaným postojem člověka i nyní, na prahu jednadvacátého století.

Za zmínku stojí srovnání dvou z nejvýznamnějších myslitelů novověku Jana Amose Komenského a Reného Descarta. Erazim Kohák uvádí: „Descartův velký současník Jan Amos Komenský pojímal rozum jako smysluplnost božího stvoření a zároveň schopnost, danou člověku Bohem tuto smysluplnost uchopit a pochopit. Smysl – tj. především hodnotové vztahy dobrého a zlého, jeví se mu jako nedílná součást uspořádání všeho stvoření a lidského porozumění. Mezi rozumem

²⁸Srv. PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. Vyd. Praha: Portál, 2010, s. 50-51.

a cítěním, mezi člověkem a přírodou – tu není ani rozpor, ani propast. To vše, je cítěním, mezi člověkem a přírodou – tu není ani rozpor, ani propast. To vše je tkáň božího stvoření. V porovnání s Komenským,

Descartes redukuje pojem rozumu na čistě matematické uspořádání ideálních entit a v oblasti přírody na matematicko-mechanickou přírodovědu, jak ji vytvářeli Galileo Galilei a Isac Newton. „Pro Descarta duše není nic, nežli to, co ze sebe vidím, když kladu otázku sebejistoty, co mám zaručeno vlastním reflexivním pohledem – duše je série *cogitationes*. Proto říkáme, že Descartes je objevitel pojmu vědomí- jako do sebe uzavřené sféry těchto aktivit, majících formu: *ego cogito cogitatum*. Do toho patří: vnímám, vzpomínám, myslím, chci... Tuto formu: „mám ve svém duševním životě předmět“- to později Brentano nazve intencionální inexistencí.²⁹“ Podle Baconovy představy vedení jako moci. Hodnoty a smysl už nevytváří překážku lidskému ovládní světa. V karteziánských kategoriích se časoprostorová skutečnost či *res extensa* jeví jako čistě hmotná pouze příčinně uspořádaná.³⁰“ V návaznosti na Bacona je třeba v souvislosti s mocí dodat, že kdo má moc, má také odpovědnost, která z moci vyplývá. Podle Levinase je základem odpovědnosti z filosofického hlediska diarchie, tj. napětí mezi legalitou (zákony) a legitimostí (svědomím). Toto podstatné napětí je předpokladem pro naplnění mravnosti a spravedlnosti.

Novověký člověk se „nepotřebuje“ starat o duši, neboť duši pojímá v podobě jasně vymezeného a popsaného subjektu. Duše je chápána jako náš rozum, který vstupuje do vztahů tak, že vnější realie, s nimiž se seznámí, porovnává, třídí a kategorizuje. V roli svrchovaného, který určuje co pravda je a co není. Pravdu dává jako etiketu, neobjevuje ji ze skrytosti, ale empiricky zjišťuje. Co určí

²⁹KOHÁK, Erazim. Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s.140,74,

autorita, je platné pro všechny v okolí. Co však nastane, pokud něčí pravda nebude přijata?

Lidé bojují o správný pohled na svět, o hledisko – kdo má pravdu? Problém se zveličuje tím, že někdo má pravdu (zevní). Dostává tak do rukou mocnou zbraň. Jde o moc - boje o moc bývají kruté. Naskýtá se otázka - je skutečně pouze jedna pravda? Záleží na zevní pravdě? Hlavní je, aby člověk žil v pravdě se sebou samým a nikoli s tím, co někdo zevně jako pravdu označil.

Staví-li se svět do protikladu k subjektu, jedná se o mechanismus. Nahlížením tímto způsobem na okolí, dochází nejčastěji k přehlédnutí jednoduchých věcí v jednoduchosti jejich existence. Jedná se o prostředky, které jsou dokonale poznatelné, protože fungují mechanicky bez záludností. Soudobá společnost je nucena řešit důsledky takového pohledu na svět, jenž se vyvíjel několik století. Globální problémy současnosti jsou důsledkem vymezení člověka proti přírodě. Jeho radikální oddělení od zvířat, pojímaných jako mechanismus. Projevem nadřazenosti člověka nad přírodou je ztráta životní rovnováhy.

Novověk se zasloužil o změnu člověka v krutou bytost. V důsledku nového určení vlastní podstaty, ztrácí příroda i zvířata nárok na ohled, který se uplatňoval od dob středověké křesťanské epochy. Důvodem zájmu o zvířata je jejich racionální využívání například pro práci či obživu člověka. Zvíře již není považováno za boží stvoření. Krutosti páchané na zvířatech a přírodě pozvolna přecházejí ke krutostem páchaným na člověku. Podle Zdeňka Kratochvíla mají tyto konsekvence souvislost s úpadkem hodnoty lidství. Poněkud nebezpečné se jeví snahy o určité a výslovné definování hodnoty lidství.³⁰ V novověku toto určení představovala práce a rozum. Poněkud nebezpečné se jeví snahy o určité a výslovné definování hodnoty lidství. V novověku tato určení představovala práce a rozum. Přijetí všech určitých, tzn. nebytných hledisek na lidství je nebezpečné.

³⁰ KRATOCHVÍL, Zdeňk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Hermann a synové, 1995. s.169

Jedná se totiž o měřítko, jemuž nemůže dostát nic mimolidského, je považováno jako nehodnotné. Může se tak stát například zásobárnou poskytování materiálu pro práci. Tím však je pouze zevně. Někteří lidé se stávají méněcennými například intelektuálně, pracovně.

Požadavkem novověké vědy je, aby vše bylo „clare et distincte (jisté a ohraničené). Aby mohly věci vyvstát jasné a očistěné, vyžaduje to jejich vytržení z kontextu, v němž přirozeně dosud nacházely. Odloučit od věci jejich určení, jež jsou nám vlastní – předsudky a domněnky. Novověcí lidé vyžadují objektivní a jasné zjištění dané skutečnosti. Chtějí vidět věc stejným způsobem, jakým ji budou nazírat i další lidé. Dbá se na přesnost interpretace významů. Pravda zde objektivně je, není třeba ji hledat v celkovosti. Pravdu si tak tvoří člověk sám v kontextu svého myšlení. Lidé se usilovně snaží o dosažení objektivní pravdy. Můžeme si položit otázku „Co je objektivní pravda?“

Pro novověkou vědu je charakteristické držení pravdy pevně v rukách. Pravdu nazírají všichni tak, aby se dospělo k potvrzení její „pravdivosti,“ neboť čím většího konsenzu je dosaženo, tím více je hodnota této pravdy ceněna. Výše popsané je však v rozporu s antickým vytrháváním pravdy ze skrytosti. V novověku je pravda všem viditelná od samého začátku až do konce.

Člověk byl od počátku oddělen, proto se v současnosti učí vracet se k nim zpět. Při této práci je třeba oprostít soudobý životní rozměr v kauzalitě, logice a funkcionalitě. Proniknout do prázdna bez uvědomění si hypotetických předpokladů a kalkulací. Novověká subjektivita nemá kořeny ani svůj pramen. Žijeme „na povrchu,“ o vlastní vnitřní záležitosti příliš nepečujeme, nerozmlouváme tak se sebou samými prostřednictvím vnitřního dialogu.³¹

Vztah člověka k jsoucnům se od antiky postupem času proměňuje. Nově se rodící věda usiluje „o clare et distincte,“ jejím následkem je redukce kontextu věcí

³¹HOGENOVÁ, Anna. *Tázání je zbožností myšlení*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, s. 130
na objekty, jež jsou vrženy do cesty subjektu. Došlo k zpředmětnění entit jako je

Bůh, duše, život atd. Karteziánský systém je založen na uzavřenosti a z toho plynoucím verifikovatelnosti. Člověk se nachází v kontextu časoprostorových souřadnic, stylem svého žití však není schopen spoluvytvářet jednotu... Descartes vytvořil z duše subjekt, myslící bytost, jež se kauzálně projevuje na venek. Postupuje analytickým rozlišováním mezi *res cogitans* a *res extensa*. Zmíněné dvě substance se od sebe odlišují svými vlastnostmi, jedna bez druhé může existovat. Tento psychický paralelismus je protikladný k antickému konceptu, který pojímá duši jako bohatý nekonečný pramen možností, jež se mohou kdykoli uskutečnit³² Zkoumání člověka připodobňuje Descartes k mechanice. Organismus vnímá jako obdobu stroje v analogii s vesmírem. Podle Descarta vše podléhá zákonům hmoty. Nepřijímá vitalistický výklad organických jevů. Descartes vytvořil vlastní speciální psychologii.

3 SMYSL DĚJIN U JANA PATOČKY A ŽIVOTNÍ POHYBY

V díle Kacířské eseje pojednává Jan Patočka o originálním pojetí dějinných pohybů, které jsou v kontextu s koncepcí životních pohybů u člověka. Patočka v rámci dějinného průběhu demonstruje, kde přibližně začíná představa péče o duši a jaký měla vliv na pokračování dějinného vývoje a rovněž jakým hodnotám byla dána přednost v jednotlivých etapách běhu dějin.

3.1 Tři fundamentální pohyby

Patočka vychází z dějin, představuje soubor dějů, které pojednávají o výsledcích lidské činnosti. Toto konání se zakládá na odlišném vztahování se ke světu u jednotlivých lidí. Způsob, jímž se člověk vztahuje ke světu, současně ovlivňuje jak vztahování se k sobě samému, tzn. otevření se světu, ukazuje

³² HOGENOVÁ, Anna. *K filosofii výkonu*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005. Subjekt-objektová figura myšlení a její význam, s. 265-273.

otevřenost člověka samého. Vztahování se ke světu však není jednotné a univerzální. Patočka rozlišuje otevřenost v návaznosti na tři fundamentální pohyby života člověka. Pohyb, v němž se jedinec právě nachází, ovlivňuje způsob porozumění sobě samému i okolnímu světu.

Prvním pohybem je akceptace, prostřednictvím něho se vstupuje do světa. Přijetí uskutečňují blízcí lidé, kteří konstituují a připravují svět, kterým se člověku dostává vědomí pravosti vlastního bytí.

Druhý pohyb nese název pohyb obrany. V daném okamžiku se člověk vzdává sebe ve prospěch uspokojování potřeb druhých lidí. Tento pohyb je důležitý pro harmonické uspořádání člověka a jeho otevření se ve spojení s blízkými lidmi. K obstarávání potřeb dochází prostřednictvím práce. V tomto pohybu je člověk otevřen směrem k sobě a současně i směrem k druhým lidem, protože jinak by nebyl schopen obstarat jejich potřeby. Vznik společenství závisí na akceptaci a vzdání sebe. Člověk je stále přítomen ve světě svých nejbližších, který má pro něj vnějškový charakter, neboť byl do něj přijat, čímž se stal součástí celku. Pro vytvoření harmonického celku je nezbytné obstarávání potřeb a člověk za toto své konání nese odpovědnost. Práci lze chápat jako oplátku či vyrovnání za harmonické přijetí svého bytí. Člověk má tak možnost uvědomit si tíži toho, že není sám, nýbrž závislý na spolubytí s ostatními lidmi. Prostřednictvím jejich prostředků je mu umožněno uspokojování vlastních potřeb. Člověk se současně stává prostředkem k uspokojování potřeb jiných lidí.

Vrcholem je pohyb pravdy. Člověk je schopen rozlišit nadpřirozené od přirozeného, vztahuje se k budoucnu a uchopuje minulost i přítomnost současně. Dosud se člověk otevíral budoucnosti prostřednictvím víry v Boha. Byl otevřen také pro minulost, zahrnující pohyb akceptace i pro přítomnost, zahrnující pohyb

Srv. HOGENOVÁ, Anna. *K filosofii výkonu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Subjekt-objektová figura myšlení a její význam, s. 265-273. Srv. HÖFFDING, Harald; KRÁL, Josef. *Přehledné dějiny filosofie*. Praha: František Strnad, 1941. Velké soustavy, s. 110-111.

obranu. Člověk nacházející se v pohybu pravdy se vzdává víry, protože víra je neodpovědným prostředkem. Člověk nacházející se v pohybu pravdy přebírá odpovědnost za svoji budoucnost.

3.2 Dějiny a jejich smysl

Smysl pojímá Patočka jako náš vlastní způsob nahlížení, prostřednictvím něhož se stávají věci srozumitelnými, tzn., že bytí člověka je otevřeností pro smysl. Dochází-li k otřesení smyslu, otřásá se také otevřenost.³³ Smysl má subjektivní charakter, neboť představuje vlastní způsob přijímání světa každého člověka. Je dáván jsoucnu hodnotou. Hodnota vyjadřuje smysluplnost jsoucná a důsledkem jejího působení může být člověk osloven jsoucнем v jeho otevřenosti. Svým vztahováním se ke světu dává člověk hodnotu jsoucňům a současně také smysl. Člověk dává světu smysl, čímž se ve svém bytí otevírá pro bytí jsoucen. Okolní dění je pro člověka smysluplné do té míry- vyskytne-li se něco, co pro daného člověka otevírá možnost budoucnosti.

Člověk v průběhu svého života prochází třemi fundamentálními pohyby, v nichž se postupně kultivuje prostředí, do něhož je člověk přijímán, odpovědnost za uspokojování potřeb vlastních i ostatních lidí a způsob, jakým se člověk vztahuje ke své budoucnosti. V souladu s pohyby akceptace, obrany a pravdy jsou tři stupně lidského dění, jimiž prochází dějinný člověk.

První stupeň představuje nedějinný pohyb akceptace. Člověk se zde stává anonymní součástí v rámci dění jsoucího celku. Zde vládne tzv. přírodní rytmus. Všichni lidé směřují ke stejnému cíli – udržet společenství a užít se společně.

³³Srv. PATOČKA, Jan. *Péče o duši III: Kacířské eseje o filosofii dějin*. P. Kouba. 1.vyd. Praha, 2002, s.13-85.

Dochází k anonymní harmonizaci člověka s celkem, jehož je součástí (žije zde). Zdejší cílem je přežití a předání života. Daný smysl je přijímán mechanicky, předávání člověk používá výhradně řeč a paměť. Za bod obratu je považován orientuje se na minulost, neproblematizuje svět. Život je ukotvován v mýtu, který je třeba akceptovat, aby mohl člověk někam patřit. Je nastavována pouze jedna pravda a absence plurality názorů. K uchování informací a k jejich následnému před-dějinný pohyb obrany, jeví se jako prazáklad starosti o odpovědnou duši. Nyní jsou události uchovány jiným způsobem. Člověk je schopen využívat možností kolektivní paměti, která se váže na písemnou tradici. Je ovlivňován rytmem vzniku a zániku. Spolubytí s ostatními vnímá pouze v souvislosti s uspokojováním potřeb. Smysl vlastního bytí nalézá ve víře v božstvo. Nesnaží se problematizovat přijatou pravdu, protože tímto způsobem má zajištěno bytí v jistotě. Ve víře nalézá smysl svého vlastního bytí, jež mu dává vnímat jistotu budoucnosti. Svět se nachází těsně před objevem problematičnosti a s ní souvisejícím pohybem pravdy a svobody.

Třetí dějinný pohyb, tj. pohyb pravdy a svobody, představující vlastní dějiny. Před – dějinný člověk chápe jsoucna pouze jako prostředky k uspokojování vlastních potřeb. Jejich hodnotu spatřuje v utilitárním využití. Takový člověk postrádá odpovědnost. Absenci odpovědnosti je možné nahlédnout ořesem dosavadního smyslu bytí.

Dochází ke zpochybnění „sakrálního“ smyslu a současně celé budoucnosti člověka. Prožívaná nejistota vlastního bytí je potřebná k opravdovějšímu znovupřijetí a potvrzení. Prvotní společenství člověka představuje jeho nejbližší rodina. Člověk je náhle obdařen vůlí k určování vlastního budoucího bytí a k dárcovství jeho smyslu. Tento základ ořesení smyslem se stává výchozím bodem pro vznik polis, která vytváří prostor pro střety odlišných pojetí smyslu bytí. Jako nemožný se jeví jediný absolutizovaný smysl, proto je konfrontován střetem vůlí. Takto se jeví pohyb svobody, oproti absolutnímu smyslu, který by

pravdu a svobodu popřel. Před absolutizací smyslu ochraňuje nejistota spolu s možností jiné existence. Jeho opakovaným přizpůsobováním a pozměňováním vzdorujeme každodennosti, která představuje nesvobodu a jistotu. Smysl bytí tkví v hledání smyslu. Polis se jeví jako místo veřejné nejistoty, které je tato činnost umožněna. Charakteristickou činností aktivního společenství je politická činnost. První povědomí o politice vzešlo z polis, obdobně jako filosofie. Přítomnost se stává smyslem pro člověka, nacházejícího se v pohybu akceptace a obrany. Člověk žijící v jistém, opakujícím se rytmu, jež dodržuje, se neohlíží do minulosti a nehledí ani do budoucnosti. Sakralita byla zdrojem vědění a dávala každodennosti plynulost trvání. Pohyb pravdy člověku otvírá možnost ke změně, stát se jiným, než byl dosud. Zpochybněním konformity, samotné sakrality i víry se přežívání v absolutní přítomnosti vyjevilo jako bezúčelné. Zproblematizováním smyslu se člověku otevřela možnost klást otázky po jiném smyslu a s ním souvisejících jiných hodnotách a odlišných způsobech bytí.

Nelze nastoupit cestu zpět ke konformitě a s ní související jistotě bytí i smyslu. Celek jsoucího začal člověk vnímat jako problematický. Otřesením došlo k zproblematizování jeho smyslu. V důsledku otřásání smyslu člověka došlo k otřesení vlastní otevřenosti, z níž se vztahoval k sobě samému i ke jsoucňům. Člověk otřesením smyslu bytí otřásá také celou svojí existencí.

Nyní je člověk nucen začít hledat nový smysl vlastní existence. Cílem je najít jiný způsob, jímž bude možné uskutečnit vztahování se k jsoucňům a současně i k sobě samému. O přijetí absolutního smyslu už nemá zájem. Pluralita názorů i střety vůlí, jímž byl v polis podroben, se naučil, že pro svobodný život není možný jediný absolutní smysl. Člověk je tak motivován k hledání smyslu u sebe sama v tom, co v daném okamžiku koná a co plánuje konat. Přestává hodnotit jsoucná podle jejich užitku. Vztahuje se k nim jiným způsobem. Stanovuje si cíle pro formování a změnu vlastní osobnosti. Uskutečňováním zmíněných cílů se cítí naplněn – nachází v nich smysl. Nacházení nového smyslu se projevuje

v nacházení a opouštění menších smyslů, jež jsou součástí smyslu celkového. Polis lze označit jako místo, v němž nacházejí lidé sami sebe. Právě Sókratés prostřednictvím maieutické metody dává spoluobčanům návod, ukazuje jim otřesitelnost a nejistotu idejí, kterými se řídí. Dojde-li k uvržení do nejistoty idejí ostatních, dochází k vrhání vlastního bytí do celkové nejistoty. Problematicující člověk předem neví, jakým způsobem se bude k jednotlivým jsoucnům vztahovat. V důsledku nejistoty lze uchopovat svět odlišně v každém okamžiku a neuplatňovat k němu utilitární přístup. Také změna postoje k lidem umožní vnímat je jako lidi a ne předem stanovená jsoucna. Člověk je schopen uskutečňovat svobodně životní volby v kontextu s otevřenou budoucností.

3.3 Patočkovovo pojetí člověka

Podle Patočky je existence možností, kterou můžeme nechat být a nevšímát si jí, nebo ji můžeme změnit, tzn. rozvinout. Rozhodne-li se člověk pečovat o existenci, stává se sám sebou. Záleží na tom, jaký bude způsob vztahování se člověka k celku. Jan Punc pojednává o Patočkově pojetí člověka: „Člověk je nepředmětné nitro vycházející ze sebe ven do předmětnosti. Nepředmětnost nitra spočívá v tom, že žádný akt reflexe je nemůže postihnout, jak samo je. Reflexe rozbíjí živé pouto zakoušejícího a zakoušeného tím, že je vedena ideou teorie, tj. nezaujatého nazírání, nepostihuje životní zaujatost člověka na výkladu vlastního duševního života.³⁴”

Mnohem lépe než psychologie umí člověka popsat literatura i další druhy umění. Zejména v literatuře, kde prostřednictvím metafor se vyjeví náhled na svět každého člověka. Myšlení lidí často probíhá v metaforách a právě do nich se promítá obsah nitra člověka. Mnohem větší vypovídací hodnotu o člověku má způsob jeho přemýšlení o světě. Cílem umění je objasnit lidské nitro, daří se mu

³⁴PUC, Jan. *O životě a smrti*: Patočkova koncepce člověka a jeho životního úkolu ve válečných rukopisech. Reflexe. 2009, č. 36, s. 26.

některé jeho obrazy zaznamenat a vyjádřit. Pravý umělec je schopen otevírání se, naladění se na klima (vlivy) okolí – nacházejí tak inspiraci. Patočka definuje naladěnost jako „životní polohu.“ Horizont podle Patočky představuje způsob otevírání světa. „Umělec se nemůže uspokojit jenom popisem skutečnosti s tím, že se navíc zaměří pouze na nejnižší projevy lidského života. Musí být impulzem k překonání nedokonalostí a překážek a vést člověka k touze po zdokonalování.“³⁵

Člověk je náladě vydán v jistém smyslu slova. Je jí nesen, neboť je jeho. Nebýt v ní uzavřen, aby proudila a mohla se na ní nést k lidem i věcem v okolí tak blízko, jak nelze například objektivním pozorováním docílit. Nálada je součástí věci obdobně, jako její další kvality. Duchovní proměnou lze docílit uchopení celku našeho bytí a jeho prožití. Člověk si uvědomuje existenci toho, co ho přesahuje. Cíl lidského konání nespočívá v tematizování celku a jeho následném zpředmětnění. Udržením vhodné distance, ať blízkosti či vzdálenosti, jinými slovy: odstup k celku je předpokladem pro žití z něj. Celek nesmí být zpředmětnován, základem je celek nereflektovat. „Člověk se může vztáhnout ke svému základu pouze duchovním obratem, který odkryje a do značné míry zachová tajemství horizontu světa. Předmětné odcizení člověka není možné zrušit. Duchovní proměnou se člověk navrácí ke svému základu a svobodně tak odpovídá na danou situaci.

³⁵BRUNTON, Paul. *Umění a duše*. Santal 22007. S. 35

3.4 Gestell v kontextu péče o duši

V životě člověka vládou neosobní systémy. V praxi se to projevuje tak, že je vše předem rozhodnuto, vše je na objednávku. Lidské rozhodování není opravdové v pravém slova smyslu, nýbrž představuje pouze hru na opravdovost. Systémy objektivně platné může dnes tvořit kdokoli. Jsou podsouvány ostatním v podobě podmínek života ve společnosti. Tímto způsobem je konkretizována vůle k moci v současnosti.

Většina lidí má potřebu vlastnit jsoचना a pojistit si tak svoji existenci prodloužením svého bytí do majetku a zvýšit jistotu důležitosti vlastní osoby. Avšak ani v této oblasti nelze uchovat lidskou jistotu. Osoba v současnosti obdobně jako věc prodlévá v času a prostoru a rozhodnutí za ní činí objektivní systémy a struktury s neomezenou mocí. Do služeb zmíněných struktur se dávají lidé bez skrupulí. Kdyby tomu tak nebylo, nemohly by platit zákony, které „posvětili“ lichvu na podnikání. Zmíněné systémy se vyznačují neosobností, neurčitostí, neproniknutelností, složitostí, která obvykle znemožňuje člověku orientovat se v situaci a staví ho do pozice bezmocného v konfrontaci s nimi. Na místa schopných jedinců v pravém slova smyslu se dostávají všehoschopní, kteří nepřemýšlí, pouze plní příkazy. Roz-umění situaci by oslabovalo jejich jistotu, bylo by překážkou pro jejich rychlý výkon. Jejich prosazení se do struktury systému jim umožňuje vládnout.

Gestell vyjadřuje povel, představuje neosobní moc systému, související s Nietzscheovskou „vůlí k moci“ Fenomén „Machenschaft“ představuje totální mobilizaci veškerých lidských sil a rezerv jak v jednotlivci, tak v masovém měřítku. Je fenoménem adorané lidské činnosti- tj. práce. Znemožňuje, ba přímo zakazuje člověku prodlévání v tichu a v neurčitosti. Velmi hrubým způsobem tak znemožňuje člověku usebrání se – péči o duši. Jako příklad uvedu nejmenovanou mezinárodní společnost, kde jsou programátoři sledováni svým nadřízeným

prostřednictvím počítače. Na obrazovce je tabulka se jmény pracovníků a u každého jména barevně rozlišena a zaznamenána doba, po kterou v průběhu dne konal produktivní práci, související práci a neproduktivní práci. Co to je produktivní práce? Je to práce, která přináší větší zisk?

Co je však horší, že gestell panuje i v zařízení pro mentálně postižené. Je vyžadována struktura denního programu na nástěnce podle představy vedení a její naplnění bez ohledu na potřeby uživatelů služby. Individuální přístup přesto, že je referován v nabídce služeb, má ve skutečnosti jinou podobu, totiž podle vzoru Evropské unie. Individuální přístup asistentky služby je nadřazenou vnímán a hodnocen jako „neprovázaný s rámcovým vzdělávacím programem.“ Asistenti jsou do pracovního poměru vybíráni podle kódu absolvovaného oboru na dokladu o vzdělání, protože pokud mají jiný kód, zaměstnavatel je posílá na kurz pro pracovníka v sociálních službách, který se platí. Nejsou vybíráni podle toho, co umí a jaký mají přístup k postiženým lidem. Osobnostní předpoklady zde nehrají roli, v popředí zájmu stojí finanční zájmy – jak ušetřit. Asistenti jsou doslova zahlceni zbytečnou administrativou, která je pouze zdržuje a oddaluje od přímé péče, která by měla být v zařízení tohoto druhu na prvním místě na místo administrativy, jíž se údajně vedení při kontrole prezentuje, jak je v pořádku. Nikoho však nezajímá, jak se cítí a zda jsou spokojeni uživatelé služby, tedy lidé s mentálním a kombinovaným postižením, hlavně, že je splněný plán. I zde, v označení „uživatel služby,“ lze vnímat závan neosobnosti. Jaký uživatel? Kdo mu přidělil toto označení? Vždyť je to člověk! Člověk se svými pocity, radostmi, bolestmi, přáními, potřebami atd. Ty však ustupují stranou před potřebami systému.

Neosobní síly nás tak ovládají, aniž bychom si to uvědomovali. Ovlivňují náš pobyt ve světě a rozvrhování našich životů. Jaké místo tedy zaujímá osobní přístup v psychoterapii, když na vše existují příručky, kde je v několika po sobě jdoucích krocích zhuštěn popis činnosti a více není potřeba. Nejvíce nebezpečným

fenomémem se jeví neosobní objektivita. Kam se vytratil prostor pro usebírání se, pro bytostné tázání? Pro činnosti, které kultivují duši jako například umění, poezie a jiné? V oblasti péče o duši či psychoterapie se mimo jiné uplatňují obory psychologie a filosofie, které potřebují svůj čas. Procesy zrání a změn lidské duše nelze urychlit, je třeba, dopřát jim dostatek času. Obdobně tomu je s vzhledem do podstaty, který se děje v kontextu proměny sebe sama. Nelze se jí dobrat přečtením schematické příručky, či absolvováním rychlokurzu v obdobném duchu.

Jedním z nejtěžších, ale účinných kroků je naučit se myslet věcně. Zde není důležitý osobní či neosobní postoj, nýbrž rozhoduje sama věc. K věci samé je třeba se vrátit s pravdivostí bez prekonceptů a bez předsudků.

4 ZÁKLADEM TÁZÁNÍ JE PRAVDA JAKOŽTO NESKRYTOST

Člověk je obklopen jsoucny. Prostřednictvím smyslů se jich můžeme fyzicky zmocnit. Člověk se zmocňuje věci tak, že do nich projektuje své představy, zkušenosti, předsudky a tímto způsobem je přetváří do vlastních struktur – obvykle podle většinového nastavení. Člověku uvažujícímu tímto způsobem se jeví vše prakticky samozřejmé a přehledné. Nepotřebuje klást otázky, proč jsou věci takové, jaké jsou. Vždyť je samozřejmě používáme, slouží nám a vyhovují. Takto je schopen vidět člověk, coby ohnisko nahlížení na svět.

Z pohledu celku lze chápat člověka spíše jako příměs jednoty kosmu. Je nutné uplatňovat nazírání v kontextu celku, jednoty, nikoli odděleně, nýbrž promístit a ujednotit, nechat vykrytalizovat do nemnohosti? Je obtížné slovy definovat tento stav. Každá věc ve světě má své místo a je bezpodmínečně nutná pro fungování celku. Neposuzuje se, zda je nějak užitečná, vyhovující atd. Na této pozici člověk nemá právo k věcem přistupovat jako ke sloužícím předmětům a

prostředkům. Záleží na tom, do jaké míry se člověk dovede naladit na věci a přijmout je takové, jaké jsou bez hodnocení a předsudků. Pokud se člověk naladí na věci podle jejich potřeby, je schopen zachytit a poznávat pravdu v záblescích, kdy na okamžik vyvstane z neskrytosti.

Tázání napomáhá člověku naladit se, aby se nenechal odradit soudobým přesvědčením, že všechna tajemství a záhady byli již odhaleny a prokázány vědeckými postupy, které nepřipouštějí jiný výklad. Experimenty a důkazy slouží člověku k ujištění o vlastní jistotě. Člověk věří důkazům, protože má obavu z jiného pochopení a výkladu dané věci. Není žádoucí přílišné problematizování, a proto jsou nepohodlné otázky nazvány irelevantními. V rámci svobody osobního projevu je důležité dát otázkám prostor. Kladení otázek vede člověka k otevírání se pro svět. Někteří lidé pouze nesvobodně přijímají, dělají a přijatým informacím věří. Mohou tento stav považovat za svobodu. Svoboda je přijetí odpovědnosti a nakládání s ní. To vyžaduje aktivní žití, tázání se, myšlení, konání, pochybování atd. Člověk nemá pouze pasivně přebírat názory od autorit či z knih. Přijaté informace je třeba prověřovat, analyzovat a přemýšlet o nich v souvislostech. To se týká zejména uskutečňování výchovně vzdělávacího procesu ve školách, kde mohou být žáci přímo instruováni učitelem, aby odpovědi na své otázky hledali v knihách. Žáci potřebují sdílet své pochybnosti a obavy, být slyšeni. To, že kladou otázky, znamená, že uvažují o světě. Potřebují být probuzeni k objevování, vhodným způsobem motivováni a vedeni.

Když vše není zřetelné a jasné a člověk je uchvácen problémem, tehdy je čas pro kladení otázek. Člověk, který uplatňuje žití v samozřejmosti, se dobrovolně ochuzuje o tajemství a jeho svět se stává plochým. Existence tajemství by měla člověka motivovat k tázání, k přemýšlení. Abychom mohli k tajemství správně přistoupit, je třeba je správně uchopit. Blíže o tom pojednává Anna Hogenová: „*V myšlení nenajdeme kontinuitu založenou v přemostění mezi normálním a tajemným. Tajemné se ukáže jen vhladem, skokem, bleskem. Jako by naše myšlení*

*bylo vyvoláváno něčím mimo nás, nikoli z nás samých. Pak by ale nemyslicí člověk byl bez vlastní viny, jak by se dalo pochopit jeho myšlení, než jako absence toho, co jej vyvolává. Ta velká a samozřejmá potřeba vše kauzálně propojit, osvětlit a pokořit je základní potřeba vědy, především její metodologie.*³⁶

Máme obavu z možných zvrátů a vpádů, potřebujeme návaznosti a souvislosti, aby bylo logické, co z čeho vzešlo a co můžeme očekávat v budoucnosti. Za tím vším se ukrývá obava z nejistoty. Nelze vyčlenit rozum jako vedoucí sílu, která je upřednostněna při objasňování či vyslovení závěru šetření. Je třeba pojmut problém jako celek, neštěpit ho na segmenty, které nám umožní popsat jej pouze zevně. Tím ovšem neumožní poznání a porozumění tomu, co se nachází uvnitř.

Podstata člověka se nejsnáze vyjeví, pokud je ve střetu, neboť tehdy ztrácí nad sebou samým společenskou kontrolu. Dostává se tak do neskrytosti – do vlastní nejhlubší pravdy. Dialog je příkladem ukázání protikladu na pozadí druhého protikladu, jak se dostáváme do napětí.

Pramen, který vyvěrá z počátku je východiskem všeho úsilí autentického bytí. Počátek neznamená začátek v kauzálním smyslu. Počátek představuje cyklus, který přichází pokaždé v jiné podobě. Stvoření se opakuje. Navracením se k počátku ke kořenům, k něčemu čistému – k sobě samému. Co není zaneseno nečistotami – k prameni, který je schopen opakovaně nás naplnit svojí životadárnou silou, která z něj stále prýští za předpokladu, že o něj pečujeme správným způsobem. V počátku se nachází člověk takový, jaký skutečně je. Pramen je odrazem sebe sama dané lidské osoby. Aby se nám podařilo dostat k vlastnímu prameni, nesmíme sejít z cesty pod vlivem tužeb, žádostí či závislostí. Míra vlastní vyzrálости napomáhá člověku překonat společenský tlak a nezanechat svého snažení. Počátek se vyjevuje v napětí, kdy vystoupí ze skrytosti a člověkem je objeven tak, že s ním splyne – stane se jím. Počátek se vyjevuje v souvislosti

³⁶HOGENOVÁ, Anna. *Tázání je zbožností myšlení*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, s.13.

s mezními pocity, které člověk nemá možnost prožít ve své každodennosti. Předpokladem pro umožnění jeho žití se svobodou je nalezení počátku. Je-li člověk svůj, usebrán v souladu s řádem celku v jednotě, zpevněn – tehdy vzniká svoboda k poznávání skrytosti a člověk je schopen vnímat vystoupení věcí ze skrytosti do neskrytosti. Teprve potom je člověk schopen nahlédnout vlastní pramen, čerpat z něj a uskutečnit žití v pravdě. Skrytost jde ruku v ruce s pramenem. Pravda musí být z této skrytosti „vyrvána.“ Pochopení něčeho znamená, vytržení konkrétní věci ze skrytosti do neskrytosti v důsledku jevení věcí.³⁷

4.1 Pramen

Pramen, který vyvěrá z počátku je východiskem všeho úsilí autentického bytí. Počátek neznámá začátek v kauzálním smyslu. Počátek představuje cyklus, který přichází pokaždé v jiné podobě. Stvoření se opakuje. Navracením se k počátku ke kořenům, k něčemu čistému – k sobě samému. Co není zaneseno nečistotami – k prameni, který je schopen opakovaně nás naplnit svojí životadárnou silou, která z něj stále prýští za předpokladu, že o něj pečujeme správným způsobem. V počátku se nachází člověk takový, jaký skutečně je. Pramen je odrazem sebe sama dané lidské osoby. Aby se nám podařilo dostat k vlastnímu prameni, nesmíme sejít z cesty pod vlivem tužeb, žádostí či závislostí. Míra vlastní vyzrálosti napomáhá člověku překonat společenský tlak a nezanechat svého snažení. Počátek se vyjevuje v napětí, kdy vystoupí ze skrytosti a člověkem je objeven tak, že s ním splyne – stane se jím. Počátek se vyjevuje v souvislosti s mezními pocity, které člověk nemá možnost prožít ve své každodennosti. Předpokladem pro umožnění jeho žití se svobodou je nalezení

HOGENOVÁ, Anna. *Tázání je zbožností myšlení*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, s. 23.

počátku. Je-li člověk svůj, usebrán v souladu s řádem celku v jednotě, zpevněn – tehdy vzniká svoboda k poznávání skrytosti a člověk je schopen vnímat vystoupení věcí ze skrytosti do neskrytosti. Teprve potom je člověk schopen nahlédnout vlastní pramen, čerpat z něj a uskutečnit žití v pravdě. Skrytost jde ruku v ruce s pramenem. Pravda musí být z této skrytosti „vyrvána.“ Pochopení něčeho znamená, vytržení konkrétní věci ze skrytosti do neskrytosti v důsledku jevení věcí.³⁸

Bez filosofie a péče o duši nelze proniknout k vlastnímu počátku. Pochopit vlastní život a své místo ve světě musíme sami za sebe. Nikdo jiný není oprávněn, dělat to za nás. Pokud někdo posuzuje věci za nás a snaží se nám vnutit vlastní chápání svého života, znamená to, že tak zasahuje do naší svobody. Každý je odpovědný sám za svoje bytí – to je základ svobodné existence bytí. Čerpání z pramene člověka posiluje, je sám sebou a stává se bohatším o tento prožitek. Cestu k počátku člověk nalézá v prožitku, který souvisí s mezní situací, obvykle v kontextu s pocity úzkosti, pomíjivosti či smrtelnosti. Tehdy zakouší, že existuje nic. Je-li člověk schopen v nadhledu překročit toto nic, otvírá se mu pramen. Je důležité nenechat se přemoci strachem, ale vnořit se do celkovosti a zabývat se pouze celkem v podobě syntézy a ne jeho pouhými jednotlivinami. Pokud se nám podaří překročit zakotvenost v konkrétnosti a povznést se nad ni jejím překročením, dostáváme se zde k prameni.

Pramen máme stále, pouze o tom vědomě nevíme. Je třeba si k němu najít opět cestu. Preference subjekt-objektového hlediska přispěla k vytržení duše z její přirozenosti a k jejímu osamostatnění co by východiska. Tato skutečnost vedla ke ztrátě přirozených vztahů a souvislostí. Jejich místo zaujaly vztahy vyprojektované, empiricky ověřené a potvrzené. Žít z vlastního pramene znamená

³⁸HOGENOVÁ, Anna. *Tázání je zbožností myšlení*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, 348 s.

žít autenticky, plně, skutečně, nikoli povrchově a zevně. Autentické žití je hluboké, originální a vlastní. Nepotřebuje tedy nikoho a nic napodobovat, neboť je schopno samo sebe potvrzovat. Člověk vskutku originální nedává na odív svoji originalitu vnějším způsobem, tedy účesem nebo oblečením, (přestože vnitřní rozpoložení může někdy souviset s vnějším vyjádřením výše uvedeného). Obvykle z něho vyzařuje klid, laskavost, přívětivost. Takový člověk je schopen naslouchat. Na lidi ve svém okolí působí důvěryhodně, nečiní jim potíže se mu svěřit, nebo mu klást otázky. Tento člověk je zdrojem inspirace pro své okolí, neboť je vnitřně silný. Setkání s takovým člověkem motivuje lidi v okolí k přemýšlení, dochází u nich k myšlenkovému rozbourání a vzniká touha k následování zmíněného člověka.

Dovede-li učitel ve svých žácích vyvolat výše uvedené pocity, je to známkou skutečnosti, že dospěl k vysokému cíli, za nějž nese velkou odpovědnost. Přispěl k tomu, aby si žáci hledali cestu k vlastnímu prameni. Je žádoucí, aby učitel žákům nepředával pouze vlastní myšlenková schémata v podobě dogmat jediné platných. Jeho posláním je vlastní schéma využít k vytvoření a posílení nových schémat u dalších lidí.

S počátkováním musí začít každý sám, nelze tuto zkušenost předat vyprávěním nebo doporučením. Člověk pevné duše nepředává svoji zkušenost poučováním, nýbrž vytvoří podmínky pro dialog, v němž dá partnerovi možnost k samostatnému hledání vlastního pramene, neboť „Výtěžky bytostných zakoušení nejsou předatelné mladé generaci. Každý člověk musí prožít bytostnost těchto zakoušení sama na své kůži, což znamená, že musí prožít počátkování počátků. To, co my jim dáváme – to jsou začátky, nikoli počátky.“ Oni se musejí opakovaně navracet do originality vlastního pramene a vstoupit prostřednictvím skrz Er-eignis – tj. událost. Toto by mělo být cílem pro všechny filosofující pedagogy a rodiče.³⁹

³⁹HOGENOVÁ, Anna. *Tázání je zbožností myšlení*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, s. 48

4.2 Svoboda

Ocitne-li se člověk v absolutní distanci vůči všem jsoucňům, zažije absolutní svobodu. K zažívání takového pocitu dochází v mezních situacích, ocitá-li se člověk velmi blízko smrti. Náhle je oprostěn ode všeho – (pravdy, Boha, rodiny...), tehdy člověk zůstává pouze sám se sebou, se svým pravým „Já“ - s nitrem. Některými negativními zkušenostmi může být člověk veden k usebírání se. Negativní zkušeností může být člověk v dané chvíli otřesen, neboť jistoty, které mu dosud určovaly jeho místo ve světě jsou ty tam. Prostřednictvím negace, jež překryla vše doposud jisté, jasné a samozřejmé se člověk postupně dostává tzv. proti proudu k vlastnímu prameni. Člověk zde může získat odvahu k vedení dialogu se sebou samým, k tázání se po bytí, či ke kladení bytostných a filosofických otázek sobě samému. Vedením takového vnitřního dialogu se člověk zbavuje strachu ze smrti. V takovéto situaci může přirozeně prožívat strach ze smrti a pocit ohrožení, pokud si nedokáže přesně představit, co se s ním ve skutečnosti děje. Člověk, který má strach ze smrti se snaží na něj zapomenout, odvést od něho pozornost a to je obvykle důvodem, proč ulpívá na zevních věcech, které jsou pomíjivé a nejsou podstatné – usiluje například o prvenství, o obdiv od ostatních lidí, o shromažďování materiálních hodnot atd.. Účel a cíl veškerého úsilí vidí v zevních věcech. Takový člověk žije neautenticky, pouze pro věci a je tak spokojen. Oproti tomu člověk, žijící autenticky je smířen se smrtí, není zděšen při pomyšlení na smrt, umí s touto myšlenkou žít. Většinu svého života žijeme neautenticky v důsledku současné doby. Přesto existují autentičtí lidé, kteří o světě vědí a je jim známa pravda života.

Základním lidským úkolem je pečovat o duši. Již Sokrates vnímal smysl a podstatu lidského života v péči o duši - Epimeleia. Předpokladem pro žití v pravdě

⁴⁰KARFÍK, Filip. Dvojí pojem svobody u M. Heideggera. Reflexe [online]. 1993, č. 9, s. 5 [cit. 2013-10-25]. ISSN 0862-6901. Dostupné z: [www.eflexe.cz/File/Reflexe%](http://www.eflexe.cz/File/Reflexe%209-1993.pdf)

je starost o svoji duši i o tělo. K vymezení sebe samého potřebuje člověk znát a stanovit si hranice vlastních sil a možností, dostat se na dno, aby byl schopen poznat, na co nestačí.

Můžeme rozlišit „svobodu od něčeho“ - toto je negativní vymezení a „svobodu k něčemu“ jako pozitivní výměr. „Svobodu od“ můžeme charakterizovat přesněji jako libovůli, než skutečnou svobodu ve smyslu nechat se vláčet například představami a touhami, kdy člověk není absolutně svobodný. Zatímco „svoboda k něčemu“ je svobodou k realizaci něčeho, ke konání za účelem naplnění nějaké vize. V daném okamžiku je člověk svobodný, v důsledku uskutečňování svého rozhodnutí a vůle.

V oblasti heideggerovského myšlení je chápání svobody odlišné. Uvažuje o základu svobody ještě před tím, než se začne zabývat, zda se jedná o „svobodu od něčeho“ nebo „o svobodu k něčemu.“ Vychází ze skutečnosti, že pojímá lidskou bytost jako vztahovou. Člověk uvnitř světa je obklopen jsoucny, s nimiž je v kontaktu. Ke kontaktu zde může dojít na základě bytostného určení svobody otevírání se vůči otevřenosti jiných. Člověk na sebe nechává působit prostředí, jímž je obklopen, naladuje se na ně a posléze se otevírá ostatním jsoucnům. Ladění a vztahování se probíhá stále. V procesu naladování jsou evokovány nové vztahy. Tento proces je řízen člověkem samotným. Člověk není angažován pouze v jednom vztahu, nýbrž volně přechází od jsoucna k celku a zpět. Svoboda není vlastností člověka, to on je možností svobody.

Člověk představuje bytí stvořené, konečné a obdobně tomu je i s jeho svobodou. Není známa existence nekonečného protějšku naší svobody. Bytí člověka lze chápat jako pobyt v tomto světě, jeho vlastní bytí udržované na nějaké úrovni a v nějaké kvalitě. Bytí nese odpovědnost samo za sebe, rovněž nese tíži břemena odpovědnosti a stará se samo o sebe.

Člověk má možnost volby, svobodu být tím, čím být může. Dovede-li toho

využít, má možnost změnit svůj způsob života. Pokud přebírá normy a podléhá trendu, nežije ze sebe a není v této fázi schopen vnímat své pravé možnosti. Pobyt lze hodnotit podle toho, je-li jeho způsob vlastní, či není. Je-li pobyt svou možností a volí sám sebe, znamená to, že je vlastním způsobem bytí. Jeho volba tak byla svobodná, neovlivněná ničím a nikým jiným. Tímto krokem přijal odpovědnost za samotnou volbu a současně také za zvolenost svých možností. Nebo se může sám sobě ztrácet a být tak sám sebou pouze zdánlivě. Uskuteční-li pobyt volbu, je třeba s ní přijmout jak všechna pozitiva s ní spojená, tak i negativní souvislosti. I to, co mu volba přinesla, přestože to vědomě nezvolil. Uskutečnili-li jednu volbu, nelze uskutečňovat další, protože co bude nastávat v dalším průběhu má charakter nezvolenosti, kterou je nutné přijmout. „*Svoboda.... Znamená, přijetí konečnosti každé volby, konečnosti možností, jež pobyt zvolil a jimiž je*“⁴¹ Člověk, který se rozhodl pro vlastní způsob bytí na sebe bere náročný úkol, zároveň se však osvobodil od propadlosti. Pojem svobody je založen, viz. Schéma, „Lidská konečná svoboda je založena na ambivalenci vlastního i nevlastního způsobu bytí pobytu, která má svůj základ ve struktuře pobytu jakožto faktické uvolněnosti pro své nejvlastnější možnosti, tzn. v bytostně konečné struktuře bytí pobytu, jakožto negativitou prostoupené radosti“⁴¹. Bytí na světě má obstarávající charakter, pohybuje se v souvislostech, kde je o věcech nějakým způsobem mluveno a způsob existence je závislý na tom, jak je schopno samo sobě původně rozumět. Se světem jsme ve vztahu prostřednictvím potřeb a nálad. Člověk není schopen poznat sám sebe tak, že se podrobí vlastnímu zkoumání, pozorování či analýze svého nitra. Míra vlastního sebeporozumění závisí na tom, jak jsme. Individualita člověka souvisí s jeho existencí. K objevení sebe sama je.

⁴¹NOVOTNÝ, Karel. Dějinnost a svoboda. Reflexe [online]. 1995, č. 14, s. 14 [cit. 2013-10-25]. ISSN 0862-6901. Dostupné z: [http://www.reflexe.cz/File/novotny\[1\].pdf](http://www.reflexe.cz/File/novotny[1].pdf)

třeba být sám sebou, být jinak a ne jako všichni. Člověk, který dosáhl stavu prozření, je schopen porozumět věcem týkajícím se konečnosti

Takový člověk nabyt autentické možnosti bytí. V běžném, každodenním životě je člověk obvykle neautentický, jinak by nemohl žít ve společnosti, fungovat a reagovat v běžných situacích. Jsme nuceni plnit každodenní povinnosti a reagovat na podněty okolí. Dělat to, s čím vnitřně nesouhlasíme, co nechceme dělat, ale z nějakého racionálního důvodu to děláme. Přijímáme tak pravidla hry cizích lidí, čímž se oslabujeme.

Svoboda v Patočkově pojetí znamená absolutní jistotu ve svém nitru, neotřesitelnost. Pouze tak lze získat nadhled a vhled a současně zůstat ve světě. Svobodu a neotřesitelnost si může člověk volit z řady možností. Jejím přijetím se vrhá do neznáma bez možnosti kalkulace s výsledky. K uskutečnění tohoto kroku je třeba odvahy, prožitím otřesu. *„Pokusem o otřesení vlády země v nás, otřesení toho, co nás v oddělitelnosti poutá. Jsme individua vydělená z celku přírody, ale zároveň nás příroda vnitřně proniká, určuje nás vnitřně danými potřebami, jsme jimi ovládáni a tím jsme udržováni v oddělenosti, sledujeme předem dané cíle. Pokusy otřást touto základní situací jsou historicky rozmanité.“*⁴²

Svobodu je možné uchopit pouze v kontextu s autenticitou, neboť jsme to pouze my sami, kdo si ji volí. Žijeme přirozeně v neautenticitě, která je nám dána a nevolíme ji, neboť je samozřejmostí, kde není žádoucí klást mnoho otázek, proč také, když je vše jisté, samozřejmé, ověřitelné atd. Volíme-li autenticitu, uchopujeme současně svobodu, která v autenticitě vyvolává odstup od neautenticity. Jestliže člověk pozná, co je žít autenticky, souvislosti tohoto stavu a jejich přínos pro život. Pak je schopen návratu do běžného, každodenního životního chodu, tedy do neautenticity. Nelze, aby člověk

⁴².Patočka, J. *Tělo, společenství, jazy, svět*. Praha. Oikoymenth 1995 s. 172, 173. ISBN 80-85241-90-0

setrval v autenticitě stále, je nezbytné, navrátit se do každodennosti. V rámci své existence člověk realizuje jednu možnost a ostatní možnosti zanikají, zůstávají nevyužité. Realizaci předchází volba a s ní související pocit viny, který vychází z její podstaty. Člověk nese za svoji volbu odpovědnost. Odpovědný člověk uskutečňuje volbu s veškerou vážností a obdobně přijímá její důsledky. Svoboda představuje odstup od neautentického života, přesto nebudeme setrávat v autenticitě stále. Autentický člověk nepotřebuje přijímat zevní inspirace pro vlastní životní styl. V souvislosti se svobodou dochází k otevření pole pro realizaci vlastní možnosti bytí, tedy být sami sebou v žití a konání.

4.3 Úloha tázání v kontextu péče o duši

Péče o duši se uskutečňuje otázkami v rámci dialogu. Jsou to právě otázky, které rozrušují samozřejmost a dávají na vědomí, že každý člověk slepě nepřijímá dění ve svém okolí. Pro kladení otázek je třeba se zastavit, ztišit, aby mohly otázky vyvstat. Prostřednictvím bytostných otázek lze razit cestu k Dobru. „Dobro si nemůžeme představit, není předmětem - „jest“ jinak. Přístup k němu je možný jen otázkami. Bytostné otázky totiž v nás vyhloubí přístupovou cestu k Dobru. Je jí sdílení, bytostné a vždy osobní sdílení. Jde vlastně o to, že člověk transcenduje tento svět jsoucen a prožívá Dobro jakožto udivující moc. Přičemž tato moc není silou, jako je tomu u věcí, které do světa patří. Tázání je zbožností myšlení. Všechny rituály, hry, podobenství jsou jen a jen podobenstvím, to je třeba pochopit. Napětí, které tyto otázky vyvolávají je oním prostorem, skrz které dochází k „dotyku“ s nepředmětným, nepředstavovým Dobrem.“ K problematice dobra

Dialog může vést člověk sám se sebou, nebo s druhou osobou. Obě možnosti jsou důležité a potřebné. Člověk, který neklade žádné otázky – nepoznává, není stimulován k rozvíjení vlastní osobnosti, nezasne a nediví se. Otázky jsou proto tak důležité. Umí-li se někdo ptát a současně naslouchat, má předpoklad uplatnit se

v pomáhajících profesích. Sókratovská metoda je i v současnosti hojně využívána, neboť jejím prostřednictvím je možné hlubinné pochopení souvislostí, okolností i problémů každodenního života. V rámci postupného a důsledného šetření lze dobrat se konsenzu a odkrýt principy a předpoklady. Použití této metody v praxi umožňuje zúčastněným vybádat pravdu.

4.4 Dialog

Je dialog skutečně pouze rozhovorem mezi dvěma či více osobami? Nebo je ještě něčím dalším a důležitým? Zploštit podstatu dialogu na pouhou reciproční komunikaci mezi lidmi je poněkud neúplné a zavádějící. V rámci dialogu jde o usouvztažení dvou stran tenzní povahy, tzn., že prostřednictvím řeči a kladením otázek je možné dotknout se hlubší podstaty, k čemu se dialogem směřujeme. „Je přece dobře známa ta překvapivá okolnost dialogického kontaktu, že leccos nás osloví teprve tehdy, sdělujeme-li něco někomu druhému - často ani nezaznamenáme, kolik náhledů získáváme teprve při sdělování druhému. To je ostatně též okolnost, která zakládá smysluplnost zpovědi.“⁴³

Například v oblasti školství byl dlouhodobě preferován monolog povahy jednostranné transmise k předávání učiva formou výkladu. Prostor byl vyhrazen pouze pro otázky zaměřené zjišťování míry porozumění výkladu. Jiné otázky byly vnímány jako zbytečné až nepatřičné, zdržující výklad.

Sókratovský dialog je specificky symetricky strukturován. Jeho struktura může v mnohém připomínat přesýpací hodiny. Začíná se univerzální otázkou na vrcholu. Na jednotlivé členy skupiny je kladen požadavek, aby k danému tématu uvedl svoji vlastní zkušenost, jež vykresluje obecnou otázku. Příklady uvádět v první osobě, časově uzavřené, ne příliš emocionálně nabitě a jednoduché, co je to jen možné. Zajímavé je, že právě nejjednodušší příklady mohou vést k výrazným složitostem, jsou-li podrobeny dialogické analýze.

⁴³PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s.41

Jako východisko dialogu vybere skupina jeden příklad, který představuje hlavní část daného procesu. Zúčastněný, jehož příklad byl vybrán, podává podrobný popis podle potřeby. Skupina klade otázky k popisu s cílem, prozkoumat případ co nejvíce a pochopit. Je vhodné, zapisovat postup na tabuli, aby byl pro všechny viditelný. Řečníci určují, kde je v příkladu ukryt stanovený obecný výrok (prvek). Skupina se dohodne na jeho definici. Rozmlouvající na základě konsenzu dokončí definici – to je pomyslným nejužším bodem přesýpacích hodin. Došlo tak k bližšímu určení univerzálního obecného výroku. Skupina se tak dobrala středu dialogu.

V tomto místě se dialog začíná rozšiřovat. Použije se pracovní definice z předchozího kroku na jiné příklady, které nebyly podrobně rozebrány, protože je nikdo nevybral. Je-li definice skutečně univerzálně platná, bude vyhovovat všem příkladům. Nehodí-li se na všechny příklady, musí být prověřena a upravena. V rámci konečné fáze směrem dolů k dolní části přesýpacích hodin, bude skupina vymýšlet protipříklady za účelem vyvrácení definice. Je-li třeba, definice se ještě upraví. Pokud není třeba úpravy, znamená to, že dialog je u konce.

Role moderátora se řídí třemi pravidly a moderátor je jejich ztělesněním. Anti-autoritativní role. Tradiční, Sókratovský přístup vyžaduje, aby moderátor nezasahoval do obsahu dialogu. Moderátor nenabízí své názory, a to ani po vyzvání účastníků. Moderátor se snaží zintenzivnit filosofické bádání účastníků a posílit jejich aktivitu v rámci dialogu.

Moderátor může podpořit vzájemné porozumění, když vyzve účastníky k zopakování či shrnutí již řečeného. Hlavní jeho činnosti však zůstává kladení otázek a mlčení. Za vyřčené jsou odpovědní účastníci

Sókratovské dialogy lze rozlišit podle vynaložené energie a času. Menší cíle jsou dosažitelné v průběhu několika hodin. Například člověk se naučí přemýšlet v otázkách na místo v odpovědích, zkusí si kolektivní přemýšlení o různých problémech. Pozorným nasloucháním se snaží porozumět. Pozorně sleduje, co

nastane, učí se správné a přesné formulaci myšlenek a pocitů, ověřuje svoje vlastní schopnosti konverzace, získává cit pro bádání a vlastnosti s ním související. Mnohé výsledky se dostavují již v průběhu dialogu. Nelze zredukovat výsledek na pouhou odpověď na vybranou otázku. Sókratovský dialog není nikdy ukončen definitivní odpovědí. Jedná se o rozhovor, v němž se snaží všichni zúčastnění společně vést dialog.

Cílem dialogu je osvojit si umění vedení dialogu, včetně jeho procvičování. Čím déle a více se účastníci věnují dialogu, mají menší potřebu bránit svůj úsudek a pomalu si formují postoj neustálého šetření a konstruktivní pochybnosti. Mimo vedení dialogu dochází k pozitivním změnám též v osobním životě účastníků. Sókratovský dialog lze uplatnit také ve výchovně vzdělávacím procesu, v mnoha vyučovacích předmětech. Namátkou uvedeme výchovu k občanství, jejíž obsahem je odpovědnost a účast v občanském životě, rozvoj kognitivních dovedností. Je vhodným způsobem uvedení filosofie do praxe. Učí nezávislosti a ústy k druhým lidem, umění rozlišovat drobné rozdíly v úsudcích či tvrzeních

4.5 Význam péče o duši ve výchovně vzdělávacím procesu

Úloha školy se v průběhu let mění. Na jedné straně množství poznatků v porovnání s prostorem pro dialog na straně druhé. Snaha o vyrovnání poměru mezi těmito póly. Předpokladem pro to, aby se o svoji duši děti staraly, je starost o duši dospělých. Škola je institucí, kde je možné nacházet inspiraci, škola ukazuje možné cesty, po kterých se vydat do budoucího života. Škola je rovněž místem pro teorii a bádání. Škola má možnost realizovat výchovu v kontextu s péčí o duši. Jak se to děje? Radim Palouš k tomu uvádí: „Moderní škola činí pravý opak: uvádí do „praktického“ života, je tu právě k tomu, aby se člověk seznamoval se záležitostmi své potopenosti, aby se vyznal v tom, co mu zastírá pravou přirozenost věcí, bytostí, světa. Škola si tuto svou úlohu pochopitelně nevymyslela sama. Odkud se

vzala moderní potřeba školy, té, kterou dnes žijeme? Proč dříve k obdělávání pole či řemeslné práci stačilo přiučit se u svého otce nebo matky, proč dostačovalo předávat zkušenosti z rodičů na potomstvo, z mistrů na tovaryše a proč k účelům profesionální výuky dnešních výrobců musí moderní státy zřizovat nákladné školství?⁴⁴

Výchova by se měla uskutečňovat vzestupným pohybem duše směrem vzhůru, k uskutečňování vhledu do celého světa. Přimět duši člověka k takovému typu pohybu je výsledkem dlouhodobé práce. Proto je důležité začít s ní již v nejtělejší věku. Dítě, člověk v současném světě není schopen dokonale reflektovat onu skutečnost, že žije v každodennosti, že mu je odebráno něco - dokud nezjistí, že lze nahlížet na svět jinak realizovat odlišný způsob života. Takový člověk se musí probudit. Samotnému mu to obvykle nejde. V jeho blízkosti se objevuje někdo, kdo inspiruje, je vzorem, pomocníkem na vzestupu.

V současnosti je velmi náročné jít svojí vlastní cestou, tzv. proti proudu. Nenechat se ovlivňovat názorem většiny – mít svůj vlastní, vycházet z vlastních zkušeností, morálních hodnot, přesvědčení. Nenechat se znejistit tím, že pokud něco dělá většina, my to musíme dělat také.

Základním lidským úkolem je pečovat o duši. Již Sokrates vnímal smysl a podstatu lidského života v péči o duši - Epimeleia. Péče o duši spočívá v tázání, v kladení si bytostných otázek. Předpokladem pro výchovu a vzdělání je péče o duši. Soudobý pohled na péči o duši je poněkud zkreslen. Mnoho lidí si pod těmito myšlenkami představuje pouze schopnost člověka napnout ducha ke zdánlivé pevnosti a ke stále efektivnějším výkonům, po nichž současná společnost prahne a není jimi stále nasycena. (Tento způsob myšlení připomíná vůli k moci, dle Friedricha Nietzscheho.) Soudobému světu vládou materiální a konzumní hodnoty, které usilují o vytlačení duchovních hodnot ze života. Pravda se vytrácí do relativity. K uvědomění si své vlastní duše potřebuje většina současných lidí

⁴⁴PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991

doslovné vytržení či vyrvání, aby byli schopni se touto myšlenkou zabývat. Uvědomit si sama sebe v kontextu obrovského světa, v jeho přirozeném přírodním řádu, ve světě lidské sounáležitosti a vzájemné odpovědnosti.....

ZÁVÉR

Cílem práce bylo pojmout péči o duši jako odvěký životní princip v jeho různých aspektech a nastínit, v čem je tento filosofický přístup k člověku specifický. Nabídnout čtenářům otázky k zamyšlení o nezbytnosti její aktualizace jako předpokladu pro kvalitní a plnohodnotný život v soudobé společnosti.

Otázky týkající se tématu péče o duši napadají přemýšlivého člověka v průběhu života, ač je nenazývá péčí o duši. Hloubáním o péči o duši v člověku tento problém postupně zakotvuje a s přibývajícimi zkušenostmi se bude dostávat stále hlouběji. Co člověk prožije, tomu obvykle věří. Péče o duši se celoživotně obnovuje. Současný svět založený na aristotelské vědecké tradici, se uskutečňuje v kauzálním čase. Odvíjí se lineárním způsobem dopředu a to je důvod, proč je člověk orientován pouze na budoucnost a nevrací se do minulosti, k tomu, co ho zakládá. Vnějšími pohnutkami nelze docílit toho. Předpokladem pro to, aby se člověk znovu počal, je dostat se sám k sobě, ke svému nitru.

Současné vědy jsou založené na kauzálně pojímané času a prostřednictvím nich je promítán na vše, čím se zabývají. Vztahování k věcem kolem nás se uskutečňuje podle toho, jaké místo zaujímají na naší časové ose. Člověk zařazuje na časovou osu předměty a události, které kolem něho plynou – přiděluje jim místo.

Tradice, která má své kořeny v období Platóna, vrcholila v období Husserla a zejména Heideggera a u nás Patočky. Uvedená tradice se kauzalitou příliš nezaobírá. Martin Heidegger uvedl ve známost čas jako temporalitu na místo kauzality. V temporalitě se věci nedějí na principu příčiny vyvolávající účinek.

Přítomnost v sobě neobvyklým způsobem zahrnuje minulost, přítomnost i budoucnost, to znamená, že všechny časové mody se projevují současně. Na tomto principu je založen výklad duše a těla v tradici myšlení „starost o duši.“ „Žít znamená realizovat možnosti, žít zaujatě, žít v zájmech.“

Člověk není považován za pochodující linii, jako sled událostí za sebou lineárně jdoucí událostí, z nichž se skládá. Minulost, přítomnost a budoucnost spolu souvisí a jsou spolu provázány. Ne však jako součet částí, tvořících systém. V rámci tohoto způsobu chápání, se mění chápání, které uskutečňujeme tehdy, když mluvíme o našem vztahování se ke světu. Svět není náš poddaný a to, co jsme obdrželi, nemá sloužit k tomu, abychom tomu vládli. Naopak, abychom dosáhli porozumění, je třeba se vyladit na svět. K tomu nám slouží smysly, které nám tuto zkušenost umožňují prožít. Abychom byli schopni vnímat to, co je třeba být vnímáno.

V důsledku spolupůsobení minulosti, přítomnosti a budoucnosti v nás samých, ve vztahu k okolí, ovlivňujeme to, čeho se snažíme dosáhnout v budoucnosti – je ovlivněno událostmi v naší minulosti. Tak se přenáší pozůstatky naší minulosti do budoucnosti. Není důvod tyto zbytky potlačovat či vytěsňovat. Právě naopak, toto je něco, co tvoří náš základ a umí-li to člověk správně integrovat, rodí se znovu a znovu. Člověk si není vědom minulosti v sobě, přesto ovlivňuje způsob rozvrhování vlastního světa člověka. To, co v člověku je, rozhoduje, co bude v budoucnu chápat jako podstatné. Témata, která v budoucnu člověka oslovují, jsou v minulosti již předurčena. V životě člověka to je právě dětství a jeho kvalita, která významně ovlivní další způsob života v budoucnosti. Zde se jeví velmi důležitá výchova a vzdělání. Je třeba zdůraznit odpovědnost vychovatelů za její kvalitu. Vstupem do výchovného dialogu se vychovatelé snaží o opakované zakládání nitra dítěte.

Mladý a vitální zůstává ten člověk, který je v kontaktu s pramenem svého bytí. Zkrášlovací procedury, či kosmetika vytvářejí pouze vnější vzhled. V okamžicích

bytostného tázání má člověk možnost dostat se ke svým počátkům. V okamžiku otřesení nemá slov. Jeho nitro produkuje mnoho tíživých otázek, týkajících se zákonů světa, spravedlnosti, dobra a zla atd., či dilemat, pocházejících z morálních otázek. Proto je třeba, aby si lidé mezi sebou povídali a sdíleli svoje pocity. Bytostné tázání se může projevit například v podobě napjatého ticha po přečtení či shlédnutí díla s otevřeným koncem. S tím vším se člověk v průběhu svého života setkává a je důležité o tom mluvit. Teprve prožíváním mezních situací, je možné otevření cesty do vlastního nitra.

Jedním z nejdůležitějších úkolů pedagogů je uvádění žáků do toho, co jim bylo dáno minulostí, seznámit je s jejich počátky- to lze uskutečnit prostřednictvím rituálů, neboť tematizují počátky. Vhodnou příležitostí je rovněž tradice slavení svátků, kdy je atmosféra prochnuta jakýmsi kouzlem. To je znamením znovuprožití počátku dějinného času.

Vrátíme-li se zpět k úvodním otázkám: „*Jaký je význam péče o duši v životě současného člověka? Co je péče o duši a co patří do této starosti ?*” Odpovíme na ni asi takto: Péči o duši lze definovat jako péči o celek. Spočívá ve starání se o své nitro, o naše okolí a o okolí světa, který nás obklopuje. Pečujeme zde o harmonii, těchto všech částí. Současně to je odpovědnost, náhled či prozření. Péči o duši koná člověk tehdy, je-li otřesen, tehdy se může navrátit zpět k vlastnímu prameni. Péče o duši je stěžejním úkolem každého člověka, jeho životní filosofii.

Návrat k péči o duši lze vést prostřednictvím četby originálních děl, inspirativních osobností, vzděláváním se v historii a následnou analýzou přijatých informací v praxi, čímž si člověk tříbí kritické myšlení, které je předpokladem vstupu do problematičnosti, pokud člověk myslí v otázkách. Usilovat o odhalení otázek, které před člověkem vyvstávají, nepřehlížet je, neboť jejich naléhavost nutí člověka hledat na ně odpovědi. „Tázání je zbožností myšlení” viz název stejnojmenné knihy. Je nutné učit se myslet velkoryseji. S péčí o duši začne člověk tehdy, když začne myslet i na druhé kromě sebe. Sebevýchovou dochází ke

zvnitřnění přesvědčení o své vlastní odpovědnosti za celek. Péče o duši má v současnosti roli prevence a terapie zároveň.

Soudobý pohled na péči o duši je poněkud zkreslen. Mnoho lidí si pod těmito myšlenkami představuje pouze schopnost člověka napsat ducha ke zdánlivé pevnosti a ke stále efektivnějším výkonům, po nichž současná společnost prahne a není jimi stále nasycena. (Tento způsob myšlení připomíná vůli k moci, dle Friedricha Nietzscheho.) Soudobému světu vládou materiální a konzumní hodnoty, které usilují o vytlačení duchovních hodnot ze života. „Slýcháme často o znečištění životního prostředí na základě vědecko-technické činnosti člověka. Mnohem méně toho však, bohužel slyšíme o znečišťování mentální oblasti milionů televizních diváků na základě televizních programů, plných hrubosti, násilí, strachu, animální sexuální a dalších negativních projevů. Pochopitelně ani film, divadlo či literatura nezůstávají ušetřeny podobných projevů.“ (Brunton s.35) Pravda se vytrácí do relativity. K uvědomění si své vlastní duše potřebuje většina současných lidí doslovné vytržení či vyrvání, aby byli schopni se touto myšlenkou zabývat. Uvědomit si sama sebe v kontextu obrovského světa, v jeho přirozeném přírodním řádu, ve světě lidské sounáležitosti a vzájemné odpovědnosti.

Techniku lze chápat jako zvláštní fenomén, jež určuje vývoj civilizace. Jejím prostřednictvím se vše velmi urychluje. Současný stav lze nazvat „úprkem času.“ Martin Heidegger uvedl v rozhovoru pro Der Spiegel krátce před svojí smrtí: „k fenoménu techniky patří, že my lidé máme pocit, že jí vládneme a že nám usnadňuje život. Ve skutečnosti však je to tak, že sami jsme technikou ovládnuti.“ (Hučín s. 116) Je možné současný trend změnit? Ke změně může přispět každý jednotlivec svým osobním životem. Pouze tak lze konzumu čelit a nikdo nás nemůže do ničeho nutit. Hlavním nebezpečím pro systém jsou lidé, o nichž se neví, kteří svůj postoj veřejně neprezentují, obvykle vystupují nenápadně. To je důvod, proč tito lidé mohou být opravdově svobodní vnitřně.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ARENDTOVÁ, Hannah. *Vita activa*. Praha, OIKOYMENH 2007, 431 s. ISBN 978-807298-185-4
2. ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, Praha, Rezek. 1996, 85 s. ISBN 80-86027-29-5
3. ARISTOTELÉS, *Platón*. Praha: Vyšehrad, 1994, 128 s. ISBN 80-7021-067-2
4. AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha, Kalich 1992, 565 s. ISBN
5. BETT, Richard. *Immortality and the Nature of the Soul in the Phaedrus*. In: FINE, G. Plato II : Ethics, Politics, Religion and the Soul. Oxford, 1999. s. 434-449.
6. BLACKBURN, Simon. *Platónova Ústava: biografie*. Vyd. 1. Praha: Beta, 2007, 237 s. ISBN 978-80-7306-304-7.
8. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I(od antiky po konec 18. století)*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta, 2004, 176 s. ISBN 80-7290-164-8
9. BLECHA, Ivan. *Filisofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.2002, 279 s. ISBN 80-7182-147-0
10. BLECHA, Ivan. *Proměny fenomenologie*. Praha/Kroměříž, Triton 2007, 403 s. ISBN 978-80-7254-938-2
11. BOSTOCK, David. *The Soul and Immortality in Plato's Phaedo*. In: FINE,
12. BRUNTON, Paul. *Umění a duše*. Santal 2007, 47 s. ISBN 978-80-85965-90-2
13. G. Plato II : *Ethics, Politics, Religion and the Soul*. Oxford, 1999, s. 413-433.
14. DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2001, 127 s. ISBN 80-7298-036-x.
15. DE SOUZENELLE, Annick. *Symbolismus lidského těla*. Praha: Unitaria, 1994, 310 s. ISBN 80-09101277-5-4
16. HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?*. 1. vyd. Praha: ISE, 1993, 86 s.

ISBN 80-85241-39-0.

12. HÖFFDING, Harald. *Přehledné dějiny filosofie*. Praha: Strnad, 1941, 235 s.
13. HOGENOVÁ, Anna, KUKLOVÁ, Jana. *Fenomenologie- řeč – média*. Praha. UK v Praze, Pedagogická fakulta. 2010, 227 s. ISBN 978-80-7290-436-5
14. HOGENOVÁ, Anna. *Jak pečujeme o svou duši?*. Vyd. 2., upr. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2009, 257 s. ISBN 978-80-7290-395-5.
15. HOGENOVÁ, Anna. *K fenoménu sebepoznání*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta. 2010, 194 s. ISBN 978-80-7290-478-5
16. HOGENOVÁ, Anna. *K filosofii výkonu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Subjekt-objektová figura myšlení a její význam, s. 265-273.
17. HOGENOVÁ, Anna. *Jan Hus- pravda-fenomenologie*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta. 2010. 319 s. ISBN 978-80-7290-494-5
18. HOGENOVÁ, Anna. *Tázání je zbožností myšlení*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, 348 s. ISBN 978-80-7379-006-6x.
19. HOGENOVÁ, Anna. *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta, 2010, 184 s. ISBN 978-80-902125-6-5
20. HUČÍN, Jakub. *Hovory o psychoterapii (Péče o duši současného člověka)*. Praha. Portál 2001. 189 s. ISBN 80-7178-525-3
21. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 204 s. ISBN 80-85850-86-9
22. KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Hermann & synové, 1995. 199 s. ISBN 80-238-0473-1.
23. KRAUT, Richard. Return to the Cave. In: FINE, G. Plato II: Ethics, Politics, Religion and the Soul. Oxford, 1999. s. 235-255.
24. MURPHY, F. Robert. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Slon, 2006, 268 s. IISBN 978-8086429-25-0

25. PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 237 s. ISBN 80-04-25415-2.
26. PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Československá akademie věd, 1990, 162 s. ISBN 80-200-0263-4
27. PATOČKA, Jan. *Péče o duši I*. Stati z let 1929-1952. Nevydané texty z padesátých let. K vyd. přípr. I. Chvatík a P. Kouba. 1. vyd. Praha, 1996, 505 s. ISBN 80-86005-24-0.
28. PATOČKA, Jan. *Péče o duši II.*: Stati z let 1970-1977. Ed. I. Chvatík a P. Kouba. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 400 s. ISBN 80-86005-91-7.
29. PATOČKA, Jan. *Péče o duši III: Kacířské eseje o filosofii dějin. Přípravné práce 1973-1977. Dodatky k Péči oduši I a II*. Ed. I. Chvatík a P. Kouba. 1. vyd. Praha, 2002, 842 s. ISBN 80-7298-054-8.
30. PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Československý spisovatel, 1992. 102. s. ISBN 80-202-0365-6
31. PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha. Oikoymenh 1995. 203 s. ISBN 80-85241-90-0
32. PATOČKA, Jan. *Úvod do fenomenologické filosofie*. Praha. Oikoymenh, 2003. 189 s. ISBN 9788072980642
33. PELCOVÁ, Naděžda. *Filozofická a pedagogická antropologie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000, 201 s. ISBN 80-246-0076-5.
34. PELCOVÁ, Naděžda. *Multikulturalismus a multikulturní výchova*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta, 2009, 226 s. ISBN 978-80-7290-392-4
35. PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. Vyd. 2., přeprac. a rozš., V Portálu 1. Praha: Portál, 2010, 261 s. ISBN 978-80-7367-756-5
36. PINC, Zdeněk. *Člověk v antické polis*. In: PINC, Zdeněk. *Demokracie a ústavnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, s. 17-27. ISBN 80-7066-309-X.
37. PLATÓN. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH, 2005, 107 s. ISBN 80-7298-158-7.

38. PLATÓN. *Faidros*. 5., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000, 85 s. ISBN 80-7298-015-7. (Smp.)
39. PLATÓN. *Prótagoras*. Praha: OIKOYMENH. 1994, 82 s. ISBN 80-85241-67-6
40. PLATÓN. *Symposion*. 6., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 85 s. ISBN 80-7298-139-0.
41. PLATÓN. *Ústava*. 4., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 427 s. 80-7298-142-0.
42. PUC, Jan. *O životě a smrti: Patočkova koncepce člověka a jeho životního úkolu ve válečných rukopisech*. *Reflexe*. 2009, č. 36, s. 26. ISSN 0862-6901.
43. RITTER, Martin. *Péče o duši a otázka zjevování*. *Reflexe*. 2009, č. 36, s. 45. ISSN 0862-6901.
44. RUŽIČKA, Jiří. *Péče o duši v perspektivách psychoterapie*. Praha. Triton 2003. 332 s. ISBN 80-7254-312-1
45. SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Péče o jazyk a komunikaci (Péče o logos jako o smysluplnou řeč)*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta, 2010, 142 s. ISBN 978-80-7290-429-7
46. SPILKOVÁ, Vladimíra. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Vyd. 1. ISBN Praha: Portál, 2005, 312 s. ISBN 80-7178-942-9.
47. VERNANT, Jean-Pierre. *Počátky řeckého myšlení*. Praha : OIKOYMENH, 1995. 87 s. ISBN Praha: Triton
48. WEISCHEDEL, W. *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc: Votobie, 1995, 279s. ISBN 80-7198-015-3
49. ZUSKA, Vlastimil. *Estetika, úvod do současnosti tradiční disciplíny*. Praha: Triton 2001, 132 s. ISBN 80-7254-194-3

6.1 Elektronické zdroje

1. BROWN, Eric. Plato's Ethics and Politics in The Republic. In: Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. 2009 [cit. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/plato-ethics-politics/>
2. HASTINGS, Steve. Questioning. In: Teachertools [online]. 2003 [cit. 2013-10-25]. Dostupné z: <http://teachertools.londongt.org/index.php?page=questioningTechniques>
3. Historie.cs - Kacířský filozof Jan Patočka. Česká televize [online]. 2012 [cit. 2013-11-07]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/historie-cs/169926-kacirsky-filozof-jan-patocka/>
4. HOGENOVÁ, Anna. K fenomenologii těla a pohybu. In: Společnost fenomenologické filosofie a psychoterapie [online]. [cit. 2013-11-03]. Dostupné z: <http://sffp.web.cz/archiv/hogenova.htm> HOGENOVÁ, Anna. K usebírání. In: Společnost fenomenologické filosofie a psychoterapie [online]. [cit. 2013-11-03]. Dostupné z: sffp.web.cz/archiv/hogenova5.htm
5. HOGENOVÁ, Anna. K problematice dobra. In: PVŠPS: Kolokvium 2007, Téma: "Mezi dobrem a zlem. A psychoterapie?" [online]. [cit. 2013-10-25]. Dostupné z: <http://www.pvps.cz/data/document/20100503/kolo07-Hogenova.pdf?id=66>
6. CHVATÍK, Ivan. Zodpovědnost „otřesených“: Patočkova „péče o duši“ v době „poevropské“. In: Centrum pro teoretická studia [online]. [cit. 2013-11-03]. Dostupné z: <http://www.cts.cuni.cz/soubory/reporty/CTS-09-05.pdf>
7. KARFÍK, Filip. Dvojitý pojem svobody u M. Heideggera. Reflexe [online]. 1993, č. 9, s. 5 [cit. 2013-10-25]. ISSN 0862-6901. Dostupné z: <http://www.reflexe.cz/File/Reflexe%209/karfik-heidegger.pdf>
- 7, LORENZ, Hendrik. Ancient Theories of Soul. In: Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. 2009 [cit. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/ancient-soul/>

8. NOVOTNÝ, Karel. Dějinnost a svoboda. Reflexe [online]. 1995, č. 14, s. 14 [cit. 2013-10-25]. ISSN 0862-6901. Dostupné z: [http://www.reflexe.cz/File/novotny\[1\].pdf](http://www.reflexe.cz/File/novotny[1].pdf)

9. PATOČKA, Jan. Co můžeme očekávat od CHARTY 77?. Charta 77 [online]. 2007 [cit. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/8>

10. PELCOVÁ, Naděžda. Problém tělesnosti a intersubjektivity u Merleau-Pontyho a jejich význam pro porozumění fenoménu výchovy. Paideia [online]. 2009, VI, 3-4 [cit. 2013-10-25]. ISSN 1214-8725. Dostupné z: http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/pelcova_palous.pdf

11. Prohlášení Charty 77 (1977-1989). Libri prohibiti [online]. 2007 [cit. 2013-11-08]. Dostupné z: <http://libpro.cts.cuni.cz/charta/>

12. RYBÁK, David. Výchova jako erótické přicházení k sobě samému u Jaroslavy Peškové. Paideia [online]. 2009, VI, 3-4 [cit. 2013-11-07]. Dostupné z: http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/rybak_palous.pdf 2